

Klaaikluten

Nijsbrief fan de Stifting ArGHIS

Jaargang 13,
december 2009

3

COLOFON

KLAAIKLUTEN verschijnt enkele malen per jaar en wordt uitgegeven door de ‘Stifting ArgHis’:
ARGELOGYSK-HISTOARYSKE RUNTE
LITTENSERADIEL

Bestuur ArgHis:

Klaas Abma, voorzitter
Rintje de Schiffart, secretaris
Dolf Dijkstra, penningmeester
Jaap Scheffer, projectcoördinator
Simen Fopma, bestuurslid

Redactie Klaaikluten:

Philippus Breuker
Jelle Miedema

Kopij en inlichtingen:

j.miedema@welling-translations.eu
tel.: 071.5218318; kopij vóór:
1 maart, 1 augustus en 1 december

Vormgeving en opmaak:

Frits Sieperda

Donateurschap:

Het donateurschap van de ‘Stifting ArgHis’
bedraagt (minimaal) € 12,50 per jaar;
Klaaikluten krijgt u dan gratis toegestuurd

Adreswijzigingen:

R. de Schiffart,
Doarpsstritte 25, 9021 CK Oosterwierum
rdeschiffart@planet.nl

KB-Registratie:

Titel: Klaaikluten
ISSN: 1572 - 1191

Wurd foarôf

Dit is in nûmer mei gâns ferskaat, sawol wat auteurs en bydragen oangiet as doarpen en kriteren fan de gemeente dy’t oan bod komme. Jaap Scheffer docht ferslach fan de fynst fan brânskildere glês by de restauraasje fan de tsjerke yn Wiuwert. Tige bysûnder! Jelle Miedema ûntraffelt de santjinde-ieske skiednis fan it rjochthûs anneks herberch en gasterij yn Wommels. Hy hat ek in oanfolling op in earder stik oer de keatsebaan yn Easterein yn dyselde ieu. En Philippus Breuker kin tanksij de reaksje fan in lêzer in oanfolling jaan op syn stik oer it Baaiumer skar en komt diskear mei in oar stik skiednis út de Midsieuwen, dat is te sizzen fan it Sânleanster rjocht, dat in wetterskip op it nijlân yn de omkriten fan it lettere Reahûs west hat. Meiïens ferklearret er de frjemde grinzen dêre tusken Hinnaarderadiel en Wymbritseradiel. De Stifting ArgHis docht ferslach fan plannen en wurksumheden út de ôfrûne tiid. Der is nochal it ien en oar feroare.

De redaksje

Foto voorzijde: het ‘Wapen van Hennaarderadeel’ in de muur van de vroegere Naai- en Breischool bij de brug in Wommels en afkomstig uit de muur van een gelijknamige herberg, de voorganger van die school (afgebroken in de vorige eeuw), (fotograaf: onbekend; bron: archief Scheffer)

It Baaiumer skar, in oanfolling

Philippus Breuker

Ik kom noch even werom op myn stik oer it Baaiumer skar (sjoch de foarige *Klaaikluten*). Henk Koning fan Winsum hie it lêzen en kaam mei oanfollingen. Ik bin der tige wiis mei, want sa krekt wist ik it ek net en boppedat koe hy noch bysûnderheden dy't sokke âlde tastannen en tradysjes sa nijsgjirrich meitsje. Koning hat tsientallen fan jierren keunstmest struid yn de Skarlannen en ken de krite dêr oars ek goed, want syn frou komt fan it Swart Kohûs oan de Koaidyk. It stie oant 1883 oan de oare kant fan itselde stik lân. Ik doch it mar puntsgewiis.

Earst wat oer de grutte fan de stikken dy't derby hearden. De beide achterste stikken wienen 21 en 18 pûnsmiet en de foarsten bestienen út in Sechtiene, in Seize, de Trije moargens (mei elkoar 8 pûnsmiet), de Hege five en de Platte alve. Tusken beiden wie in string fan in pûnsmiet.

Dan de dwarsgreppels. Dy wienen der yn it achterste stik fan 21 p.m. en der siet ek ien yn de Hege five. Dat achterste stik wie aardich heech, op de súdwestlike hoeke nei. Ik hâld dat achterste stik, sa't it derhinne lei, foar tige âld. De stikken wienen wer ferdield yn stikken fan 2 ½, trije pûnsmiet. Fanâlds, sa kin men wol fine, wienen de kogongen en kogerzen ek wol sawat sa grut.

Weid- en healân wienen sa ferdield, dat it iene jiers de Sechtiene en de Seize fan it Nije skarlân en it achterste stik fan it Alde skarlân weidlân wienen en it oare healân en it oare jiers oarsom. It healân krige maitiids kalkammon, it weidlân hjerstmis slakkemoal.

Oant yn de lêste oarloch waarden de skarren by opbod ferhierd. De strykjildskriuwers krigen tweintich persint fan it bod. It wienen meast de grutte boeren dy't strykjild skreaunen en de lytsen, dy't it lân úteinlik hierden, moasten it belije. Nei de oarloch waard it gerslân taksearre. Dat die Marten Dykstra fan Dronryp, boer oan de

Strjitwei. Noch wer earder wie der frij drinken. It is wol dúdlik dat it dan in hiel feest yn it doarpke wie.

Fanâlds rûn der in bolle oan it tsjoar. Yn Koning syn tiid rûn de bolle oan in bine mei in hokling. Dat wie in bolleskar, wat guodkeaper wie as in gewoan skar, omdat sa'n hokling net bot groeide. It paad nei de achterste skarlannen rûn rjocht út de Buorren wei, dat nei de foarste oer Swichum. Der wie ek in paad nei Húns. It hea fan de achterste skarlannen moast oer it Swart kohûs nei de Buorren.

Op myn fraach oft der ek los lân lei, hearde ik fan Koning dat Tsjerk de Jong fan Skillaard twa stikken fan elk njoggen pûnsmiet hie. Se waarden brûkt by de pleats fan Terpstra.

Een bijzondere vondst in de kerk van Wieuwerd

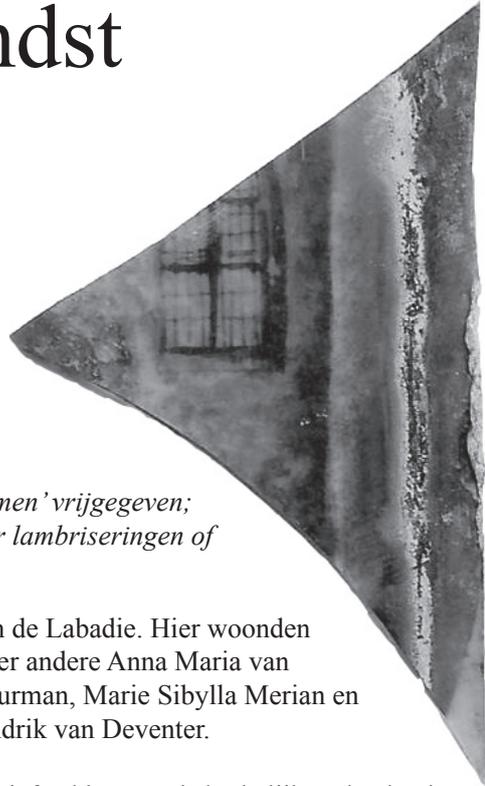
Jaap Scheffer

Bij restauratiewerkzaamheden in kerken worden vaak 'geheimen' vrijgegeven; sporen uit het verleden, tot op dat moment weggewerkt achter lambriseringen of onder vloeren. Zo ook in de kerk van Wieuwerd.

In het najaar van 2008 is begonnen met de restauratie van het interieur van de kerk van Wieuwerd. Nadat het 18^e eeuwse orgel op klimatologisch verantwoorde wijze werd verpakt, werden kerkbanken en lambriseringen tijdelijk verwijderd. In het werkatelier van restaurateur S. van der Vegt te Weidum zijn de kerkbanken en dergelijke grondig onder handen genomen, zodat ze er voor jaren en jaren weer prima uitzien.

Ook houten vloeren werden weggehaald, met oog op controle van 'rotte' balkdelen. Daarbij zijn ook delen van de houten koorvloer boven de 'mummie-kelder' (volgt) losgemaakt, om draagbalken te kunnen inspecteren en waar nodig te verstevigen. Kortom de kerk werd, zoals je dit populair kunt noemen, 'gestript'.

Wieuwerd is beroemd om zijn zogenaamde 'mummie-kelder', met daarin een viertal natuurlijk gemummificeerde lichamen uit de 17^e en 18^e eeuw; een fenomeen dat duizenden bezoekers per jaar trekt. Ook is het dorp beroemd omdat het in het verleden enkele tientallen jaren (1675-1729) de hoofdvestiging is geweest van de Labadisten, aanhangers van

Jean de Labadie. Hier woonden onder andere Anna Maria van Schurman, Marie Sibylla Merian en Hendrik van Deventer.

Uit archiefstukken, zoals kerkelijke rekenboeken, was al bekend dat er in de loop van de eeuwen diverse verbouwingsactiviteiten hadden plaatsgevonden; activiteiten die betrekking hadden op zowel het interieur als het exterieur van de Wieuwerder kerk zoals we die nu kennen. Niet altijd was duidelijk wat die verbouwingen precies inhielden. Maar in de aanhef van dit verhaal is sprake van het vrijgeven van geheimen en dat geldt zeker voor de kerk van Wieuwerd. Het is een kerk met een rijke historie, waarover eerst kort het volgende.

Het begin

In het archief van 'St. Jan' te Utrecht (Joosting en Muller 1906, 1915) wordt een lijst bewaard uit 1260 met daarop vermeld de parochies in Westergo en o.a. de naam 'Wiwerth', nu Wieuwerd (Fries: Wiuert). Dat zou betekenen dat er al in 1260 een kerk moet hebben bestaan.¹

¹ Op dezelfde lijst komen we ook 'Bretsenewerth' (= Britswerd) tegen. Van deze kerk weten we dat tijdens de restauratie in 1974-1975 fundamenteen zijn aangetroffen van een kleinere kerk, met de afmetingen (buitenwerks): lengte 14 meter en 70 cm.; breedte 6 meter en 30 cm. Deze kerk bezat een rond koor en een dichte westgevel (de afmetingen van de huidige kerk zijn binnenwerks: lengte 19 meter en 20 cm.; breedte 6 meter 80 cm.), (Van den Berg 1990).

Of Wieuwerd een voorganger heeft gekend is niet bekend. Een archeologisch onderzoek had hier uitsluitsel kunnen geven, maar dat is tijdens de laatste restauratie helaas niet gebeurd. Wel heeft er een bouwhistorisch onderzoek plaatsgevonden en ook zijn de werkzaamheden archeologisch begeleid. Maar er werd niet gegraven.

In dezelfde archieven in Utrecht (zie boven) vinden we de volgende, 14^e eeuwse informatie. In de maanden mei en augustus 1335 maakte de dominicaan Johannes, bisschop van Skopos, bijgestaan door ondermeer de dominicaan Ghiselbert van Bronckhorst, een reis door en langs de 'ijsselsteden', Friesland en Twente. Van deze reis is een perkament-rolletje bewaard gebleven, met daarop de inkosten en uitgaven; een soort kasboekje. We lezen daarin o.a. dat er voor de (in)wijding van het Britswerder kerkhof twaalf mark moest worden betaald en voor de (in)wijding van een altaar in de kerk van Wieuwerd twee mark.

Eén en ander zou dus dan ook betekenen dat de Wieuwerder kerk minstens uit de dertiende eeuw moet stammen.

Er valt heel wat meer te melden over de historie van de Wieuwerder kerk, maar één aspect wil ik er hier uitlichten: de vondst van enkele stukken gebrandschilderd glas.

Herdenkingsramen

In 1609 heeft de familie Walt(h)a, residerende op de gelijknamige state ten oosten van Wieuwerd, in het koor van de Wieuwerder kerk een grafkelder gesticht – dit blijkt een 'muuranker' aan de oost-zuidkant van de koormuur. Mogelijk hebben in de navolgende jaren andere verbouwingen plaatsgevonden, zoals waarschijnlijk o.a. in het jaar 1655 (volgt).

Wat deze mogelijke verbouwingen inhielden is niet meer te achterhalen, maar wel is duidelijk dat men in de kerkramen enkele zogenaamde herdenkingsraampjes heeft geplaatst. Restanten daarvan

zijn namelijk ontdekt tijdens het verwijderen van de vloeren en de lambrisering aan de noordwestkant van het 'schip'. Daar werden diverse stukken glas aangetroffen, liggend tussen de vloerbalk en kerkmuur.

Glasfragmenten

Ter hoogte van de voormalige 'noorddeur', die waarschijnlijk in 1765 is dichtgemetseld, werd een grote concentratie glas gevonden, waaronder veel gebrandschilderd glas. Daaronder bevonden zich ook diverse loodstrippen. Het werd spannend toen bleek dat enkele afbeeldingen op dat glas afkomstig waren van kerkramen en het werd nog spannender toen er een stuk glas werd opgeraapt met daarop de naam 'Wie-wert' en het jaartal '1655'² (zie Afb. 1).

Afb. 1

Maar het kan nóg spannender, of zeg maar nog spectaculairder. Plots doken er stukjes fraai gekleurd glas op, met daarop afgebeeld (zie Afb. 2 en 3): een stuk kerkmuur, een steunbeer, een regenwaterpijp, kerkramen en...een luikje – het laatste geïdentificeerd als het luikje dat aan de noordkant van de kelder op koorhoogte een ont-luchtingsgat afsloot.

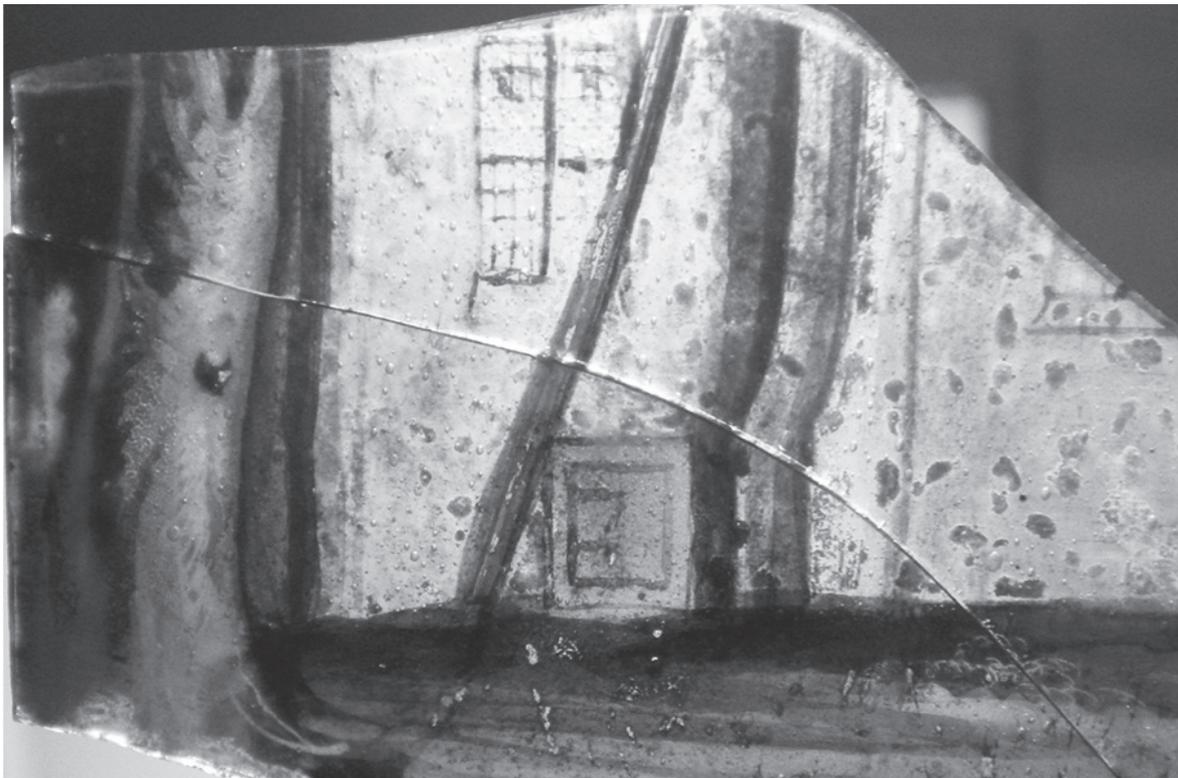
² Toelichting: De foto is genomen vijf minuten na de vondst van het glas, een *quick snap* als het ware. Daarna zijn meerdere stukjes glas gevonden, waaruit blijkt dat het om het jaar 1655 gaat. Het was niet mogelijk om een nieuwe foto te maken, omdat één en ander intussen gerestaureerd wordt.

Afb. 2 en 3

Kortom, we hebben hier te maken met een afbeelding van een stuk van de noordkant van de Wieuwerder kerk uit 1655. Bovendien, door de diverse gebrandschilderde glasfragmenten bij elkaar te leggen werd er steeds meer 'noordmuur' zichtbaar. Zelfs de dichtgemetselde noordingang was op zo'n glasfragment weergegeven.

Dát de grafkelder aan de buitenkant ooit luiken heeft gehad weten we uit enkele historische beschrijvingen: 'Ook dit luchtgat wordt gesloten door 5 houten traliën, terwijl men buiten aan den muur nog sporen ontdekt van het vroeger bestaan van kleine deuren, waardoor deze gaten konden gesloten worden' (Ledder 1853)³. Tegenwoordig zijn betreffende ventilatie- of 'tochtgaten' verminkt door verbouwingen en restauraties. De zuidkant is voor het grootste gedeelte

³ Dr. Jan Ledder, geneesheer uit Leeuwarden, bezocht Wieuwerd, de kerk en zijn kelder vanaf 1846 tot 1851. In de kelder verrichtte hij onderzoek o.a. naar de mummificering van de in de kelder bijgezette overledenen. Het gehele verslag van deze onderneming is verschenen in De Vrije Fries nr. 6 (1853), bldz. 201-252.

vernieuwd tijdens de bouw van de zuidmuur in 1876 en het koorgedeelte van de noordmuur is in 1876 ommetseld. Daarbij is ‘half steens’ een stuk van de muur gekapt om er vervolgens de huidige muur voor te zetten. Het ‘tochtgat’ aan die kant werd toen zwaar beschadigd. Ook weet Ledder de onderzoeker uit enkele beschrijvingen van de kelder uit 1846 nog te melden dat er mogelijk luiken voor de ‘tochtgaten’ hebben gezeten. In ieder geval waren in de tijd van Ledder (1849) nog scharnierpennen zichtbaar.

Wat op de afbeelding(en) ontbreekt is de kerktoren. Was die er toen niet? Of hebben we te weinig gebrandschilderd glas aangetroffen? De 18^e eeuwse tekenaar Stellingwerf, die o.a. in onze gemeente tientallen kerken en gebouwen heeft opgetekend, heeft in 1722 niet alleen het ‘Slot te Wiewert, bewoond door Labadiste’, maar ook de Wieuwerder kerk getekend. Echter, deze afbeeldingen zijn helaas zoek geraakt of verloren gegaan. In ieder geval ontbreken ze in de atlas en opgaven van Matheus Brouërius van Nidek en ook elders zijn ze niet meer te vinden. Jammer natuurlijk, want dan hadden we mogelijk vergelijkingsmateriaal tot onze beschikking. Wel werden op ook andere plaatsen, bij andere ramen, stukken gebrandschilderd glas achter de lambrisering en onder de vloer aangetroffen. Op diverse locaties werd in situ gekleurd/gebrandschilderd glas aangetroffen, veelal met een niet herkenbare afbeelding. Dit suggereert dat er meerdere afbeeldingen van de kerk in de kerkraden hebben gezeten.

Aanvullende informatie

Op zich is het vinden van gebrandschilderd glas in kerken geen bijzonderheid. In Mantgum zijn in 1989 tijdens restauratiewerkzaamheden van de kerk ook zeer fraaie stukken in de grond aangetroffen. Het betreffen twee glasmaillons onder andere voorstellende ‘de drie koningen en St. Joris en de draak’, één en ander te dateren rond 1500 (zie website: www.rjhbrink.eu). En ook in Beers zijn tijdens de opgraving van Unia-state of Nijenhuis in 1993 restanten van gebrandschilderd glas aangetroffen, waaronder een tekstraampje met daarop de vermelding ‘Pieter Buygers’, in leven grietman van Wymbritseradeel.’

Verder werden op dezelfde plek, de plaats waar tot in het begin van de 18^e eeuw de traptoren was gesitueerd (de state zelf is omstreeks 1756 afgebroken), fragmenten aangetroffen met afbeeldingen van vogels, planten en dergelijke. Echter, al deze restanten waren van een dusdanige kwaliteit dat terwijl je er naar keek de schildering afbladerde. De state te Beers werd, zoals uit de opgraving ook is gebleken, met de komst van Tjaert Tiara rond 1616 grondig vernieuwd. Mogelijk zijn daar toen gebrandschilderde ramen ter versiering in het trappenhuis aangebracht. Qua lichtinval zal het er een fraai schouwspel zijn geweest.

Verwijzingen:

Joosting, J.G.C. en S. Muller Hzn.
1906,

1915 *Bronnen voor de Geschiedenis van de Kerkelijke Rechtspraak in het Bisdom Utrecht in de Middeleeuwen: de Indeling van het Bisdom, eerste afd.* dl. I (1906) en II (1915): I p. 336; II pp. 61-62, 98-100. 's-Gravenhage: Vereniging Oud Vaderlandsch Recht. (Zie ook: It Beaken XVII 1955, p. 84.)

Berg, H.M. van der

1990 ‘De kerk van Britswerd en de Stichting Alde Fryske Tsjerken’, *Publikatieband Stichting Alde Fryske Tsjerken*, vol. 4, afl. 40 (mei), pp. 198-213.

De keatsebaan fan Easterein yn 1662 (II)

Jelle Miedema

Yn 1660 dogge Wijbe Jelles, kastlein te Easterein en Hans Hendricx Baur, eksekuteur fan Hinnaarderadiel te Wommels in bod op in hûs yn Easterein mei rjocht fan ‘gasteniye & tapperiye (...) hebbende het kerkhof ten westen, d’ achterbuijren ten oosten, d’ costeriye huijsinge ten suiiden ende Tijepcke Tijercx ten Suijden’ (proklamaasje-akten/ynv. 47, fol. 158 dd. 30.3.1660).¹ Easterein hie dus yn 1660 op ’e hoeke fan it hjoeddeiske Skilplein, tsjinoer it (âlde) Heechhiem, in herberch en dêrmei wurdt dúdliker wêrom ’t dêr doetiids op dat plein in keatsebaan wie of kaam (folget). It priiskeatsen waard fanâlds faak organisearre troch de kastlein en as dat keatsen tichtby de eigen herberch koe, dan wie dat moai meinommen.

It punt is dat de Eastereinder ‘achterbuiiren’, d.i. de buorren efter de grut tsjerke, yn akten fan 1662/1663 en letter ‘caatsebaen’ neamd wurdt (Miedema 2006). Ien en oar kin dan betsjutte dat de doetiidske Eastereinder keatsebaan fan tusken 1660 en 1662 datearret, wêroer it folgjende. As pleatslik in nij wurd as ‘caatsebaen’ yn in akte opdûkt, dan komt sa’n wurd net samar út de loft fallen. Múnling gebrûk sil hjir wol oan skriftlik gebrûk foarôf gongen wêze. De doetiidske keatsebaan fan Easterein is dus frijwol seker fan fôár 1662, mar hoe wis kinne we wêze dat er fan tusken 1660 en 1662 is? Proklamaasjeakten fan 1644 oant 1660 ûntbrekke, dat wat dy boarne oanbelanget sitte we fôár 1660 mei in hiaat. Lykwols, út hypoteekboeken blykt dat it boppeneamde Skilplein ek yn 1650 en 1652 ‘achterbuijren’

neamd wurdt (ynv. 60, fol. dd. 14.7.1650, resp. ynv. 61, fol. dd. 6.5.1652) en dat jout it gebrûk fan dy term yn 1660 mear gewicht. Dêr komt by dat yn akten fan nei 1663 de namme ‘achterbuiiren’ ek noch wol brûkt wurdt, wat betsjutte kin dat it gebrûk fan de term ‘caatsebaan’ yn 1662/1663 noch betreklik nij wie. Opfallend yn dat ferbân is ek dat yn 1661 Wijbe Jelles fan Easterein in skuld hat oan Claes Ruerda, goudsmid te Boalsert foar ‘geleverd silverwerck’ (ynv. 49, fol. 5). It stiet der net by, mar dat ‘silverwerck’ soe samar foar de earste yn Easterein te ferkeatsen sulveren bal wêze kinne.² Foarlopige konklúzje: Der is grutte kâns dat de doetiidske Eastereinder keatsebaan fan tusken 1660 en 1662 datearret.

Yntusken mei dúdlik wêze dat dy herberch fan 1660 dêr yn Easterein op in strategysk plak lei. Om de hoeke koe keatst wurde en lâns de herberch rûn nei it easten ta de wei nei even fierderop de haven. Dy haven leit der no hiel fredich by, mar dat wie in eardere tiden wol oars. Oant de komst fan ferhurde diken en fan auto’s, wie it yn sa’n doarpshaven in drokte fan belang.

Ferwizing:

Miedema, Jelle

2006 ‘In keatsebaan yn Easterein yn ’e 17e en 18e ieu’, *Klaaikluten* 2006/1:6-11.

¹ Wijbe Jelles wurdt yn 1650 te Easterein neamd as widner fan Rints Sijrcx Meilema (ynv. 60, fol. dd. 27.3.1650). Earder wennen Wijbe en Rints yn Wommels, wêr’t hja yn 1644 de herberch noardlik oan de Terp ferkeapje (sjoch myn oare bydrage yn dizze *Klaaikluten*).

² Mooglik dat oer it iere keatsen yn Easterein en omkriten mear te finen is yn in stjerhûs-ynventaris fan in goudsmid yn Boalsert, Frentsjer of Snits?

Wommelser kastleins 1610-1714; It ‘Wapen van Hennaarderadeel’ (II)

Jelle Miedema

Nei't ik earder de eigeners en brûkers fan de herberch it ‘Wapen van Hennaarderadeel’ foar de jierren 1714-1832 behannele ha (Miedema 2009), gean ik yn dizze bydrage nei wa't fôar 1714 mei dy herberch anneks wienen. De sintrale fragen binne: (i) oft der yn 1647, konform in wapenstien út dat jier, yn Wommels in (nije) herberch kaam en (ii) wa't dan yn de perioade 1647-1714 de eigeners en brûkers fan dy herberch wienen.

Fôar 1884 lei súdlik fan de Wommelser Brêgesteech in herberch mei de namme ‘Wapen van Hennaarderadeel’. Fan dy herberch is in wapenstien bewarre bleaun mei de tekst ‘Hennaarderadeel’ en it jiertal 1647. De stien is hjoeddeis te finen yn de ringmuorre fan de pastorijsje te Wommels.

It jiertal 1647 suggereart dat de bewuste herberch yn dat jier boud is. Lykwols, dy (nije) herberch – opfolger fan in âlde ‘gasterijsje en tapperijsje’ op it noardeasten fan de Terp – komt yn akten fan fôar 1714 net dúdlik nei foaren. Wat we wol witte is dat der yn 1647 in nije grytman kaam en dat de doarpsherberch fanâlds ek rjochthûs wie. En fierders is it nuttich te witten dat sa'n doarpsherberch anneks rjochthûs faak bewenne waard troch de eksekuteur fan de grytenijsje, tagelyk ek kastlein (sjoch de foarige *Klaaikluten*) én dat de eksekuteur fanâlds yn tsjinst stie fan de grytman (ynf. Ph. Breuker).

Om út te finen wat de eigendoms- en bewenningskiednis fan it ‘Wapen van Hennaarderadeel’ fôar 1714 is, gean ik hjirûnder nei wa't yn de perioade 1610-1714 yn Wommels kastleins wienen en wêr't hja wennen. De bydrage wurdt ôfsluten mei in koarte rekonstruksje fan de eigeners en brûkers fan de nije herberch.

Wapenstien yn de ringmuorre fan de pastorijsje te Wommels mei de tekst ‘Hennaarderadeel’ en it jiertal 1647

Kastleins fan ca. 1610 oant 1714

1610: Rijeurd Douwes, ‘herbergier tot Wommels’ (ynv. 44, fol. 165; rjochtdei 2 juni 1610).

Oanfolling, taljochting:

- Rijeurd Douwes hat yn 1610, mei ferwizing nei in obligaasje fan febrewaris dat jier, in skuld oan Sijbe Wijbrens te Frentsjer.
- Yn 1604 keapje in Rijeurd Douwes en syn frou Thijal Jochums yn Wommels in hûs fan Gerloff Jarichs en dy syn frou Jets (tr. civ. 1580-1610 p. 4).

1626: Rijeurd Douwes, ‘herbergier binnen Wommels’, mei hânmerk (ynv. 45, fol. 197).

Hânmerk fan
Rijeurd Douwes
1610, 1626 herbergier
te Wommels
(boarne: HEN ynv. 45,
fol. 197)

1632: In ‘huijsinge ende hovinge cum annexis’, mei rjocht fan ‘tapperije en gasterije gelick bij de vercopers in de voors. huijsinge gedaen is’. Fierder wurde yn de akte neamd: in ‘(...)inge achter het huis’, het ‘gefan[ch?] huijs ende plaetsche...’, in ‘vrije algemene’ opfeart mei wâl en ‘stapel opslag’, en fan in ‘schuire die zij [de eardere eigeners] van Egbert Jeltis hebben vercregen’ (ynv. 46, fol. 233v; *swak*).

Neistlizzers: Hillebrant Seerps ‘naestgehuijst’ N, it ‘gemene pat aent pastorije terp’ S.

Ferkeapers: **Douwe Rijeurds** en **Jetschke Jans**, ‘herbergiers’ en man en frou te Wommels.

Bod: Nanne Claesz en Aeltie Sipckes, man en frou ‘tot Rien in den dorpe Lutkewierum’.

Keapsom: 1400 gg.

Oanfolling, taljochting:

- Ferkeap yn 1632 oan Nanne Claesz en syn frou is net trochgongen, sa blykt út in akte fan twa jier letter (folget).

- Ut de akte falt op te meitsjen dat de herberch op’e noardside fan de Terp lei, mei efterhûs in hiem mei frije opslach oan de Noarderhaven. Noardlike neistlizzer Hilbrand Seerps wie bakker yn it Noard (ynv. 59, fol. 234).

1632-1634: In ‘huysinge, loots, hovinge, plantagie ende stakettinge cum annexis (...) alles met d’ overdrachte der gasterije ende neringhe van tapperije’ (ynv. 59, fol. 157v).

Eigeners: **Douwe Rijeurds** en **Jetske Jans**.

Brûkers: **Heercke Wybrens** en **Doetie Hennes**.

Oanfolling, taljochting:

- Heercke Wybrens en Doetie Hennes, man en frou te Wommels litte mei in ‘reversaelbrieve’ witte dat hja 900 gg. skuldich binne oan Douwe Rijeurds en Jetske Jans, man en frou te Wommels foar de keap fan de boppeneamde herberch. Neffens de akte út 1634 hienen Heercke en Doetie al yn 1632 400 gg. betelje moatten en elk folgjend jier 100 gg. oant maaie 1637, de ferkeapers ‘latende ’t recht van (...) waren eigendom tot d’ volle betalinge’.
- Douwe Rijeurds is yn 1633 as ‘bruiker’ noardlike neistlizzer fan it sekretarishûs, dat eastlik fan de herberch oan’e oare kant fan de yngong nei it Noard stie (ynv. 46, fol. 270v, sjoch ek *Klaaikluten* 2005/3:6). Yn 1640 is hy dêr hierder fan prebendelân (Van der Meer 2004:212).
- Yn 1657 is Douwe Rijeurds doarpsrjochter te Wommels. Hy en syn frou Jetske Jans ha dan in skuld fan 100 gg. oan doarpsgenoat Wijbe Siercx Meijlema (ynv. 61, fol. 186).
- 1665: Douwe Rijeurds, doarpsrjochter te Wommels, ‘verlaet ten profijte vande Ed. heer Jr. Oene van Grovestins grietman over Hennaarderadeel sodanige negen pondt lants als hy verleden jare van syn Ed. in huiringe heeft gehad versoeckende nochtans naeste [folgjende] huirman te wesen’ (ynv. 47, fol. 34).
- 1666: ‘W. [Wilhelmus] Gerardi wegens den heere Jr. Oene van Grovestins grietman over Hennaarderadeel protesteert de effectu van opsegginge der camers aen Douwe Rijeurds tot Wommels gedaen omme aldaer den weer niet langer te holden’ (ynv. 47, fol. 42).

1636: In ‘huisinge, stede, hovinge ende plantagie cum annexis sampt gasterije’ (ynv. 17, fol. 1-4, sjoch ek fol. 5v/6; ynv. 59, fol. 253).

Ferkeapers: **De krediteuren van Heercke Wijbrants.**

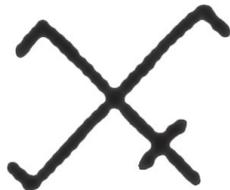
Keaper: **Nanne Clases cum uxore (Aelcke Sipckes).**

Keapsom: 612 gg., d.i. 400 gg. per maaie 1636 en telkens 100 gg. per maaie 1637, 1638 etc. oant in bedrach fan totaal 612 gg.

Oanfolling, taljochting:

- De keapsom fan 1636 ferskilt nochal fan it bod fan 1632. Hie Douwe Rijuerdts in pear ‘camers’ oanhouden? (folget)
- Nanne Claesz en Aelcke Sipckes, man en frou te Wommels hawwe yn 1636 in skuld fan 400 gg. oan Epe Hans Rheen en Hiltie Jans, man en frou te Wommels ‘(...) tot betalinge van [de eerste termijn van] de huijsinge en gasterije cum annexis bij ons van de creditooren van Heercke Wijbrens cum uxore in cope becomen’ (ynv. 59, fol. 253, mei it hânmerk fan Nanne Claesz).¹
- 1632-46: Nanne Clases te Wommels hat in kwestje mei Hero Sijbes te Harlingen oer in restbedrach fan 32 gg. foar ‘drie buicken fleijs’ (ynv. 13, fol. 156v).
- Heercke Wijbrens (ek Wijbrants) libbet noch yn 1638; hy lit dan in dochter Oentje dope.

Hânmerk fan
Nanne Claesz,
1636-1643 herbergier
te Wommels
(boarne: HEN ynv. 59,
fol. 253 en
ynv. 60, fol. 163v)

1638: In ‘huijsinge, loots, hovinge plantagie cum annexis (...) met gerechtigheid van ‘gastenije en neringe van tapperije’, lyk as earder de ‘vercopers d’selve in cope en overdrachte van Heercke Wijbrants cum uxore, ofte de selver *crediteuren vercregen hebben*’ (ynv. 46, fol. 288 v; *swak*).

Neistlizzers: Pieter Redmers NE, Rompcke Sijbrands S.

Ferkeapers: **Nanne Claesz en Aeltje Sipckes,** man en frou ‘wonend aldaer’.

Keaper: **Zacharias Ewouts,** eksekuteur fan Hinnaarderadiel.

Keapsom: 515 gg., mei in ‘Rosenobel’ foar de ferkeapster en 2 ryksdaalders foar de bern fan de ferkeapers.

Oanfolling, taljochting:

- Yn 1652 falt ûnder de ‘inschulden’ fan it stjerhûs fan Zacharias Ewouts in keapbrief fan in ‘huijsinge ende stede tot Wommels [door Nanne] Claes Zn den 10 martij A° 1638 aen w. Sacharias E[wouts] [ge]passeerd met ingeloste reversael en quijtantien’ (ynv. 29, fol. -/akte dd. 29.9.1652).
- Zacharias Ewouts tr. 1^e dd. 23.1.1631 Aeltje Pijters fan Ljouwert en 2^e dd. 5.5.1639 Sijtske Annes, ek fan Ljouwert. Ut it twadde houlik wurde yn de jierren 1640-1647 bern doopt. Fâd oer Ewouts’ bern by Sijtske Annes is yn 1652 Douwe Riuerdts, doarpsrjochter te Wommels (sjoch ek hjirnei by 1643b en 1652).
- Romcke Sijbrands as súdlike neistlizzer kin betsjutte dat hy yn 1638 súdlik fan allinnich it hiem fan de herberch wenne (lykwols, sjoch ek 1643b). Dat hiem rûn nammentlik efter in pear huzen lâns westlik nei dêr in ‘ynham’ fan de Noorderhaven ta (sa as dat foar noardlik de bakkerij noch te sjen is op de kadasterkaart fan 1822/1832).
- 1640: Nanne Claeszn herbergier te Wommels (ynv. 13, fol. 156v en 165).

¹ Heercke Wijbrens/Wijbrants’ krediteuren binne yn 1636: (i) âld-eigener Douwe Ruirdts, mei as man en fâd oer Jetske Jans; (ii) Lolle/Lolke Wiebes Ciercsma, ‘biersteker’ te Boalsert (sjoch ek ynv. 59, fol. 114) en (iii) Siouck Jans widdo Wijbren Heerckes te Boazum, letter te Snits, mei har soannen Jan en Hessel Wybrants te Boazum. Harren ‘commissaris’ is de doetiids grytman Jr. Doeco van Jonghama (de foargonger fan Sicco, Oene en Edzart van Grovestins, de lêste opfolge troch Idzart van Sminia).

- 1641: Nanne Claesz te Wommels en syn frou Aeltie Sipckes binne ‘onder hypotheecq mijner goederen’ 100 gg. skuldich oan Saep Sipckedr. te Boalsert (ynv. 60, fol. 163v).
- 1642: Nanne Claeszn, kastlein te Wommels en Aelcke Sipckedr binne 100 gg. skuldich oan Gosse Watzes Heringa te Wommels (ynv. 60, dd. 16.9.1642 [fiche 6]).
- 1643: Yn fjouwer ‘verscheijden boelregisters’ – yn behear by (i) de erfgenamten fan Dominico Corneleij [Douwe Cornelisz] Walsweer silger te Lytsewierrum, (ii) de erfgenamten fan Oene Sijuerdts silger te Kûbaard, (iii) Hendrick Pijters te Wjelsryp en (iv) de erfgenamten fan Douwe Jans Oudehuys te Lytsewierrum – wurdt oanjûn dat Nanne Claesz ‘tot Wommels gewoont hebbende’ noch in skuld fan 28 gg. en 9 st. útstean hat (ynv. 60, fol. dd. 1.5.1643).

1643a: Nanne Claesz en Aeltie Sipckes, man en frou te Wommels ‘doen cond *ende* bekennen voor ons *ende* onze erfgenamen vercocht *ende* in eigendom overgedragen te hebben, sulcx doende mits desen [‘reversaelbrieve’ aan] Zacharias Ewouts executeur deser Grietenie mede woonachtich aldaer, sekere huijsinge, loots, hovinge, plantagie en stakettinge cum annexis (...) met de gerechtigheid van gastenije ende neringe van tapperije in voegen *ende* gelijk wij de selve in cope *ende* overdracht van de creditoren van Heercke Wijbrants cum uxore ofte der selver creditoiren vercregen hebben’ (ynv. 60, fol. 288/ dd. 1.5.1643).

Neistlizzers: Pytter Roodmers NE ‘ten naesten’, Romcke Sijbrants S.

Bewenners: **De ferkeapers.**

Ferkeapers: **Nanne Claeszn.** en **Aeltie Sipckedr.**
Nije eigener: **Sacharias Ewouts**, eksekuteur fan Hinnaarderadiel.

Oerdracht: 515 gg. (mei in ‘rosenobel’ foar de ferkeapster en twa ‘rijcxdaelers’ foar twa fan de bern fan de ferkeapers) ‘door ’t passeren van genoegsame reversaelbrieve’.

Oanfolling, taljochting:

- Nanne Claesz en Aeltie Sipckes litte fêstlizze dat hja de herberch c.a. yn ‘reversaal’ oerdien ha oan Zacharias Ewouts, eksekuteur fan Hinnaarderadiel te Wommels (ynv. 60, fol. 201v; sjoch ek hjirnei), mar noch itselde jier ferkeapje hja de herberch oan Wijbe Jelles (folget). In ‘reversaal’ is in brief wêrmei in (part fan in) hûs, dat dan noch net (of mar foar in part) betelle is, oerdroegen wurdt oan in oar, faak de jildsjitter.

1643b: In hûs mei hôf cum annexis ‘neffens de tapperije ofte gasterije daer inne dus lange gepleecht’, foar hokker hûs de eigener ‘niet allene sullen genieten het end steegh opt noord [doch] oock de steegh achter ofte op’t west uijt na de gemene opvaert (...) in voegen ’t selve affgestect zij, [voor]behoudende allene dat [Hen]drick (...) ters cum uxore vrije opslach aen de wal na hunne huisinge [ende] schuire sullen genieten, mits de wal mede onderholdende’. Ek is der sprake fan in ‘(...)singe achter het huis’, in ‘tuchthuys’² en in ‘wijnstock ... aen de roodpande huisinge’ (ynv. 46, fol. 325).

Neistlizzers: Romcke Sijbrens NE (‘naest gehuijst’), it ‘gemene padt aent Pastorije terp’ S.

Bewenner: **De keapers.**

Ferkeaper: **Nanne Claesz** en **Aeltie Sipckes**, yntusken te Easterein.

Keaper: **Wijbe Jelles**, kastlein en **Rints Sijrcx** (Meilama), man en frou te Wommels.

Keapsom: It giet hjir foar in part om in ‘wandelkoop’. De herberch wurdt ruile tsjin in ‘huisinge ende gasterije’ te Easterein (helaas gjin neistlizzers neamd), mei dêrby noch 725 gg.

Oanfolling, taljochting:

- Keaper Wijbe Jelles tr. 1^e Sij[cke] Alberts en 2^e 29.11.1640 Rints Syrcks Meilama fan Easterein, mei út it lêste houlik in soan Jelle (folget 1672). Wijbe Jelles is letter kastlein te Easterein (folget),

² Dat it hjir yndied om in ‘tuchthuys’ giet, falt ek op te meitsjen út de ynventaris fan it stjerhûs yn 1652 fan eksekuteur-kastlein Zacharias Ewouts (folget). Yn dy ynventaris is ûnder de ‘inschulden’ sprake fan [ynkomsten út] de ‘huijz vant tuchthuys’.

- 1646: Nanne Claes hat as ‘gewezen herbergier tot Wommels’ noch 25 gg. en 22 st. tegoed fan de erfgenamten fan Abbe Douwes en Antje Gerrits, ‘in tijden’ man en frou op ‘Ghijns’ ûnder Wommels (ynv. 29, fol. 12 ev, fol. 78 en fol. 81b).
- 1647: Nanne Claesz te Wommels is 106 carg. of 75 gg. skuldich oan it stjerhûs fan (...) Sipc-kes en Jets Hijlckes silger, yn libben man en frou te Rien (ynv. 29, fol. 73).
- 1648: a. Nanne Clasen ‘gewesen herbergier tot Wommels’ gedaagde vs. Jr. Sicco(!) van Grovestins (ynv. 14, fol. 31v); b. Nanne Claes ‘gewesene herbergier tot Wommels, edoch nu woonachtich tot Ruigelollum’ vs. Harmen Sijtses te Wommels (ynv. 14, fol. 34).

Jr. Sicco van Grovestins ‘mede Raad ordinaris in den Hove van Frieslandt’ (en âld-grytman fan Hinnaarderadiel) daget yn 1648 Nanne Claesen ‘gewesene herbergier tot Wommels’ foar it gerjocht. Neffens Grovestins sr. hat Nanne Claesen him falsk beskuldige: ‘... uijtstroijende dat d’ here impt. [Grovestins] hem [Nanne Claesz] ter cause van vertering (...) solde schuldich wesen, oock dat hij den here impt. ter cause van dien als creditoir in sijn boeck hadde aangetekent, en alsoo [omdat] impt. int minste geen verteringe tot des gedaegdes huijs hadde gedaen waer hij den gedaegde verobligeert [verplicht] was, veel weiniger dat hij des gedaegde debitoir solde wesen, so was de impt. ongelegen (...) als debitoir in des gedaegdes boeck aengetekent te wesen’ (ynv. 14, fol. 31v).

1644: Harmen Sijtses en Gretske Pijtters, man en frou te Wommels, binne per ‘reversalbrieve’ 1585 gg. skuldich oan Wijbe Jelles en Rins Siercx, ek man en frou te Wommels, foar de keap fan in ‘huijs en hoff cum annexis (...) sampt neringe van tapperije ende gasterije in de selve huijsinge bij hun gedaen wordende (...) staende tot Wommels voors: bij de echteluijden vercopers althans bewoont (...) niet tegenstaende de coopschat

vooralsnoch onbetaalt is (...) daeraen de vercopers latende ’t recht van restitutie tot de effectuele betalinge toe’ (ynv. 60, fol. 226v dd. 23 april 1644).

Bewenners: **De ferkeapers.**

Ferkeapers: **Wijbe Jelles** en **Rins Siercx**, man en frou te Wommels.

Keapers: **Harmen Sytses** en **Gretske Pijtters**, man en frou te Wommels.

Keapsom: 800 gg. per 1 maaie 1644 en dan 200 gg. elk folgjend jier oant it folle bedrach betelle is.

Oanfolling, taljochting:

- 1644: Wijbe Jelles, kastlein te Wommels, hat út it stjerhûs fan Aleff Ryuerdts en Lena Theunis noch 5 gg. tegoed foar ‘verteringe’ (ynv. 28, akte dd. 6.3.1644).
- Harmen Sytses fan Hallum, tr. 1642 (ûndertr. Wo 30.5.1642) Gretske Pieters fan Wommels. Hy ferkeapet yn 1644 in oanlizzend hûs (part fan it âlde herberchkompleks?) oan Eelcke Jelles en Antie Monses, man en frou te Wommels (ynv. 60, dd. 17.10.1644, mei in krúske as hânmerk fan Gretske Pijtters). (Eelcke Jelles en Antie Montses wennen nei 1672 op Struik/Stroek te Wommels, sa as we earder yn *Klaaikluten* sjoen ha.)
- Yn 1645 binne Harmen Sijtses en Gretske Pijtters te Wommels 100 gg. skuldich oan Hidde Rinties en Ebel Symons, man en frou te Hallum (ynv. 60 dd. 24.6.1645).
- 1652: Under de ‘inschulden’ fan in stjerhûs fan Pijtter Pijtters op Walpert lêze we: a. ‘Harmen Sytses en Gretske Pijtters echteluyden tot Wommels hebben 28 8^{ber} 1952 aen w: Pijtter Pijtters gecedeert tot jaer huijr A^o 1657 te vervallen, bedragende 51 ggl’; b. ‘Ofcke Seerps Reen is schuldig luijt transport vanden 20 April 1649 de 4 jaer landt huier Jacobi ende Martini 1653, 1654, 1655 ende 1656 resp te verschijnen, bij Harmen Sijtses cum uxore gepasseert aen de selve, jaers tot 51 ggl’ (ynv. 29, dd. 14.4.1653 [fiche 12]).
- 1654: a. Jr. Oene van Grovestins en syn frou Idtske van Hottinga geane in wandelkeap (ruil) oan mei Gretske Pijtters en har man Harmen Sytses. De lêsten krije in ‘halve veer ofte treckschip van Leuwarden op Bolswert met

paarden en lijnen ende alles wat daer toe ende aen behoort' yn ruil foar lân yn Takema sate op Swyns ûnder Wommels (brûker Ofke Seerps Reen cum uxore; ynv. 61, fol. 159); b. Harmen Sytses en Gretske Pijters binne 25 gg. skuldich oan Ofke Seerps Reen en Bauck Juusdr. Juwinga, man en frou te Wommels (ynv. 61, fol. 167v).

1652a: Yn de ynventaris fan it stjerhûs fan eksekuteur **Sacharias Ewouts**, yn libben 'executeur en herbergier binnen Wommels', falt as ienige ûnder de post ûnreplik goed in 'huijsinge, schuijren, hovinge ende plantagie cum annexis' wêr't Sacharias Ewouts stoarn is. Yn de (grutte) ynventaris is û.o. sprake fan in skuld fan 23 carg. 8 st. oan 'Douwe Pieters, herbergier tot Wommels', foar fertarring 'over t belujden ende van lopen' (ynv. 29, fol.--/dd. 29.11.1652 [fiche 11]). Neistlizzers: De 'opvaart' (lees: Noorderhaven) W en N, Geert Pijtters en Douwe Riuerdts E, Aucke Buwes S.

1652b: Sacharias Ewouts' widdo Sytske Annes krijt yn eigendom de 'huijsinge, schuijren, stede, hovinge ende plantagie cum annexis, met de neringe van gasterije en tapperije *daarinne* gpleecht' (ynv. 29, fol. dd. 29.11.1652 e.v. [fiche 11]).

Oanfolling, taljochting:

- Neist eksekuteur Zacharias Ewouts silger, sûnt 1638 eigener fan in reversaalbrief fan de âlde herberch oan de noardside fan de Terp (en yn de akte 'herbergier' neamd), wurdt no ek in Douwe Pieters neamd as herbergier (sjoch fierder hjirûnder by 1652-1654).
- Yn deselde akte wurdt melding makke fan in pachtbrief 'door Casper van Assuede gepasseerd op 24.7.1645' (ynv. 29, akte dd. 29.9.1652). It lêste kin betsjutte dat Ewouts pachter wie fan de 9 pm lân op 'e eastside fan de Terp, fanâlds Hottingalân.³

- Yn 1654 betelje Doede Doedes Albada en dorpsrjochter Douwe Ruijrdts, as kuratoaren oer de twa âldste neilitten bern fan Sacharias Ewouts silger: húsfestingskosten oan Aeltie Pijtters te Wommels, naailean foar klean oan Jan Sijmens en kosten foar skuonmeitsjen oan Taeckle Pijtters (weesb./ynv. 29, dd. 14.8.1654). Bern út it earste houlik fan eksekuteur Ewouts binne: 1. Lysbet (22 j.), 2. Pytter (19), 3. Ewout (17), 4. Aeltie (16); út it twadde houlik: 5. Pijttje (12 j.), 6. Jan (11), 7. Gerijt? (8) en 8. Doedt (5).
- Zacharias Ewouts' widdo Sytske Annes (by har houlik fan Ljouwert), wennet yn 1654 noch yn Wommels (ynv. 61, fol. 77). Hja trout dêr dat jier mei 'meester en voorzanger' Julius Tijdloos fan Ljouwert.
- 1654-1663: Gatse Douwes en Lijsbet Aukes, man en frou te Wommels binne jild skuldich oan Sijtske Annes, widdo Sacharias Ewouts yn libben eksekuteur fan Hinnaarderadiel (ynv. 61, fol. 77, mei hânmerk fan Lijsbet Aukes).

Hânmerk fan
Lijsbet Aukes
1663 te Wommels
(Boarne: HEN ynv. 61,
fol. 77)

³ Jr. Casper van Assuede, broer fan Jr. Borchard van Assuede x Rieme van Hottinga, wie yn 1645 fâd oer Idtske van Hottinga, dochter fan Riemes broer Douwe. Idtske Douwes troude yn 1651 mei Jr. Oene van Grovestins, de nije grytman fan Hinnaarderadiel.

1652-1654: Douwe Pijtters, ‘herbergier tot Wommels’; **Johannes Jans** ‘gewesene herbergier tot Wommels’ (ynv. 29, akte dd. 14 maaie 1653; ynv. 29, akte 5 juny 1654).

Oanfolling, taljochting:

- 1652: sjoch boppe (ynv. 29, akte dd. 29 novimber 1652).
- 1653: Douwe Pijtters, ‘herbergier tot Wommels’ hat foar fertarring 23 gg. tegoed út it stjerhûs fan Pijter Pijters op Walpert ûnder Wommels (ynv. 29, akte dd. 14.4.1653), wylst hy oan datselde stjerhûs noch 18 gg. skuldich is.
- NB: Yn de boppesteande akte is ek sprake fan ‘*Johannis Jans*, gewesene herbergier tot Wommels *ende* nu tot Hindelopen’, dy’t oan Pijter Pijters foar in skuld fan 42 gg. en 10 st. in mantel yn onderpân jûn hie (de mantel waard ferkocht foar 14 goudgûne).
- 1654: Douwe Pijtters, ‘herbergier tot Wommels’ hat 2 gg. en 4 st. tegoed út it stjerhûs fan Hauck Edes en Aeltie Clases, yn libben man en frou op Westerlittens ûnder Wommels (ynv. 29, akte dd. 5.7.1654).

1654-1660: Hans Hendrick de Baur wurdt neamd as eksekuteur fan Hinnaarderadiel (ynv. 14, fol. 110)

Oanfolling, taljochting:

- Yn 1653 wurde eksekuteur Hans Hendricks Baur en syn frou Geertruit Leuwenburgh lidmaat fan de tsjerklike gemeente Wommels-Hidaard en hja litte dêr oant yn 1659 bern dope.
- Yn 1654 wurdt Hans Hendrick eksplisyt De Baur neamd, yn 1656 is dat koart Baur wurden (ynv. 14, fol. 129).
- 1660: Eksekuteur Hans Hendricx Baur en syn frou Geertruijt Leuwenburgh te Wommels hawwe sûnt juny 1659 in bedrach fan 250 gg. tegoed fan Jacob Pijtters en syn Sieuck Johannes, beiden te Wommels (mei as ûnderpân it troch harren bewenne hûs; ynv. 61, fol. 255).
- Yn 1660 dogge Hans Hendricx Baur, eksekuteur fan Hinnaarderadiel te Wommels en Wijbe Jelles, kastlein te Easterein dêr in bod op in hûs mei rjocht fan ‘gasteniye & tapperiye’ (sjoch myn oare bydrage in dizze *Klaaikluten*).

1662: Hans Hendrick Baur, eksekuteur fan Hinnaarderadiel (ynv. 7, fol. 18) wurdt yn jannewaris 1663 fanwege grytman Grovestins oansein ‘om in frijheid te hebben den huisinge en tapperiye die hij verleden jaer vande heere protestant [d.i. Grovestins] in huiringe gehadt heeft’ (ynv. 47, fol. 19).

Oanfolling, taljochting:

- NB: We ha hjir in earste oanwizing dat de eksekuteurs fan Hinnaarderadiel yn de twadde helte fan de 17e ieu yn de nije herberch wennen én dat grytman Grovestins de eigener fan dy herberch wie.

1663: In ‘huys, loots, plantagie, hieminge cum annexis (...) met d’ gerechticheit van ‘g[asteniye] ende neringe van taperiye’ (ynv. 47, fol. 181 swak), (sjoch ek ynv. 62, fol. 81v).

Neistlizzers: Net neamd.

Ferkeaper: **[Sytske] Annedr., laatst nagelatene wed. van [Zacharias Ewouts].**

Keaper: **Hans Hendrick (Baur) en Geertruit (Leuwenburgh).**

Keapsom: 851 gg.

Oanfolling, taljochting:

- Hans Hendricks Baur, eksekuteur fan Hinnaarderadiel en syn frou Geertruijt Leuwenburgh binne yn de jierren 1663-1666 it bedrach fan 200 gg. skuldich oan Sibe Sibes, frijgesel te Easterein, mei as ûnderpân ‘speciael den huijsinge met een tapperiye staende binnen Wommels vs. *bij ons verleden jaer van Sytske Annes in cope becomen & vercregen*; borg: Wilhelmus Gerardi, not: pub. en ûntfanger te Wommels (myn kurs. JM; ynv. 62, fol. 81v, de akte is oarspronklik fan 15.5.1663).
- 1664: Folckert Heerckes en Brecht Ippes krije ‘ten profijte van Hans Hendricks’ it fersyk om de wenning dy’t hja it ôfrûne jier brûkten te ferlitten (ynv. 47, jan. 1666).
- Yn 1666 seit ‘Hans Hendrick Bour’ oan Jacob Pijtters it gebrûk op fan in ‘hovinge als hij verleden jare in huiringe gehadt heeft’ (ynv. 47, fol. 42v).

- Hans Hendrick Bour stjerdt yn/nei 1666 as lidmaat te Wommels en syn widdo lit har dêrnei as lidmaat útskriuwe (tiid en plak yn de lidmatenboeken net neamd).

1667: Jelle Wybis, eksekuteur fan Hennaarderaardeel en **Riemcke Obbes Adama**, 'echteliujden ende herbergiers in den dorpe Wommels' binne sûnt juny 300 gg. skuldich oan Claes Jacobs Bootsma en syn frou Griettie Takeles 'herbergiers te Bolsward', jild dat hja 'aen ons tot voorstant van onse neeringe ende tapperije hebben *voorgesloten*' (ynv. 62, fol. 110v).

Oanfolling, taljochting:

- Jelle Wijbes lit yn de perioade 1663-1669 yn de gemeente Wommels-Hidaard bern dope (Pieter yn 1663, Rins 1665, Obbe 1667 en wêr in Pieter yn 1669). Hij troude yn 1662 (3^e prokl. 7.9.1662) mei Riemcke Obbes Adama fan Easterein en stoar op 15 juny 1670.
- Riemcke Obbes hertr. (1^e prokl. Wo 8.2.1671) mei eksekuteur Andries Fransen van Aalst te Wommels. Curator ad lites oer dochter Rinske Jelles is yn 1676 har omke Bauke Obbes (auth. Hinnaarderadiel, mei dêr de wat aparte opmerking: 'haar kind aangedaan bij Eibbert Keimpes'; sjoch ek de tekst fan akte 137, p. 38, dd. 24.5.1676). Har foarbern Obbe en Pieter Jelles wurde yn 1676 net neamd, wat betsjutte sil dat dy doe net mear yn libben wienen. Dochter Rinske Jelles trout letter mei Rein van Heert (folget 1706).

1673: Andries Fransen, eksekuteur en 'herbergier tot Wommels' bekennt út hannen fan bysitter Tijaarda 11 carg. en 8 st. krigen te hawwen 'ter causa verterige over de boedel[verkoop?] van Jochum Nannes' (ynv. 17, fol. 39).

Oanfolling, taljochting:

- Andries Fransen van Aalst, al yn 1667 eksekuteur fan Hinnaarderadiel, trout begjin 1671 mei Riemcke Obbes Adama (widdo fan âldkastlein Jelle Wijbes) en yn 1673 is hy eksekuteur én herbergier. Andries en Riemcke litte yn de jierren 1671-1684 bern dope. Yn 1688 en 1690 is hy neist eksekuteur en kastlein ek diaken.

1685-1694: Eksekuteur Andries Fransen van Aalst 'int rechthuijs tot Wommels' (ynv. 48 fol. 57v/ 58, fol. 98v, fol. 132 en fol. 199v).

Oanfolling, taljochting:

- Yn 1685 en 1688 krijt âld-grytman Jr. Oene van Grovestins mei Tiomme/Tzomme Sijbesma, deurwaarder by it Hôf fan Fryslân te dwaan. De lêste driget ta neidiel fan Grovestins en ta profyt fan dy syn krediteuren⁴ by eksekúsje te ferkeapjen û.o. de 'sate & lands Geins genaempt bij de gedoemde sels bewoont gelegen tot Wommels'. State (wêr't Grovestins feitlik wenne) of sate, hjir is belangryk dat nei tredde proklamaasje biljetten te krijen binne 'ten huise van Andries Fransen van Aalst executeur int rechthuijs tot Wommels'.
- 1689: Ytje Douwes wed. Gosse Ulbes Sippens te Hidaard wol 7 pm. lân, ynklusyf de kwotele 'huijsinge, schuiere cum annexis' ferkeapje yn in sate dy't brûkt wurdt troch Ate Yntes (Kingma) en 'biljetten' binne ek dan te krijen 'ten huijse van de executeur Andrijs Fransen Aalst int Rechthuijs tot Wommels' (ynv. 48, fol. 132).
- 1694: Douwe Piers en vrouw te Rien wolle in hûs ferkeapje en ek no binne 'biljetten' wer te krijen 'ten huijse van Andries van Aalst executeur int regthuijs tot Wommels' (ynv. 48, fol. 199 verso).

⁴ Jr. Oene van Grovestins' krediteuren binne yn 1685 de widdo en erfgenamten fan Sijbrandus Atsma (yn libben dûmny te Easterein en troude west mei Impck Gatzes Sjaarda); yn 1688 fine we as krediteuren: (i) Johannes, Titia en Lambertus Beijntema, erfgenamten fan dr. Wijbrandus Beijntema, yn libben abbekaats HvF; (ii) Dieuwcke Sibbes Rispens, mei har man Doede Pijters te Easterein, (iii) Anne Sippens, mei har man (Jakobus) Worp Peijma te Dokkum, (iv) Sioucke Clasen (x Pijter Clasen te Holwert) en Rinske Clases (x Frans [Rinses?], ek te Holwert), erfgenamten fan Gosse Gerbens Sippens, harren heit resp. pake of 'bestevader' (troude west mei Siouckien Rispens).

NB: *‘Per abuijs gestelt alsoo het hier achter te boeck staet’* (marzje ynv. 48, fol. 235; *myn kursyf JM*).

1695: In ‘welgelegene huijsinghe, staende in de buieren tot Wommels’, beswierre mei 14 st. grûnpacht (ynv. 48, fol. 235 en fol. 242v).

Neistlizzers: ‘De vaart’ W en N, ‘de buren’ E, de pastory (lês: Terp) S.

Brûker: **Andrijs van Aalst**, eksekuteur fan Hinnaarderadiel.

Ferkeaper: De krediteuren fan **Jr. Oene van Grovestins en Idtske van Hottinga, man en frou.**⁵

Bod: **Dr. Dominicus Worp Peijma van Beijntema**, ‘mede-advocaat’ HvF.

Keapsom: 750 gg., te beteljen yn trije terminen, per 1 maaie 1695, 1696 en 1697.

Oanfolling, taljochting:

- Der moat foar it hûs, bewenne troch eksekuteur Van Aalst en ferkocht troch de krediteuren fan Grovestins, in grûnpacht fan 14 st. betelle wurde en dat is presys it bedrach dat yn 1730 foar de herberch by de brêge betelle wurde moat (sjoch *Klaaikluten* 2009/2:16). Sjoen sawol dy grûnpacht as de eigener én de bewenner, kinne we oannimme dat mei de ‘welgelegene huisinge’ fan dizze akte(n) de nije herberch by de brêge bedoeld wurdt. Boppedat, dat it yndied om in herberch giet falt ek op te meitsjen út in oare akte út dat jier: ‘de verteringen ten huijse van de executeur van Aalst tegenwoordigh geschiet’ (ynv. 3, fol. 84).
- It bewuste ‘abuijs’ kin slaan op foartidige proklamaasje, want yn de earste verzy ûntbrekt de tredde proklamaasje. Lykwols, sels tink ik dat sprake is fan in oar soarte fan flater. Yn beide akten wurde de neistlizzers fan de âlde herberge neamd. Nûver is dat wol, mar in ferklearring dêrfoar soe wêze kinne dat by dizze earste ferkeapakte fan de nije herberch ‘per abuijs’ in akte fan de âlde herberch brûkt is. Ik kom dêrop omdat akten op punten soms sûnder neitinken oerskreaun waarden.

1696-1697: Andries/Andrijs van Aalst, ‘herbergier tot Wommels’ (ynv. 3, fol. 119v; ynv. 14, fol. 163).

Oanfolling, taljochting:

- 1696a: Eksekuteur Andrijs van Aalst, ‘herbergier tot Wommels’ easket fan Jacob Hoytes en Epke Epkes fan Spannum, ‘gewesene landt-heren van de landen bij Doijtse Lieukes tot Welsrijp voor desen gebruickt’, 40 carg. en 2 st. foar ‘verteringe op verscheijden tijden tot de impretants huijse gedaan’ (ynv. 3, fol. 119v; sjoch ek hjirnei by 1697 en 1702).
- 1696b: Andries van Aalst syn soan Hendrick hat ‘ten huize van zijn vader’ wurden hân mei Jacobus Wisman, soan fan ds. Johannes Wisman fan Itens (ynv. 3, fol. 140, fol. 141v). Hendrick Andrijs van Aalst fan Wommels tr. (ûndertr. Wo 26.9.1697) Catharina Buthuys fan Appingedam.
- 1691-97: Andries van Aalst, eksekuteur fan Hinnaarderadiel te Wommels, is 400 carg. skuldich oan Elbrich Direx widdo fan Romke Lijckles Haarsma te Snits (ynv. 64, fol. 286v).
- 1697: Andrijs van Aalst ‘herbergier tot Wommels’ hat in kwestje mei Jacob Hoytes en Epke Epkes te Spannum (ynv. 14, fol. 163).
- 1698: Andries van Aalst stiet te boek as brûker fan Wommels stem nr. 31, grut 12 pm (d.i. foarhinne Heringasate yn Walpert; Van der Meer 2004:213/14).
- 1699: Andries van Aalst en Riemcke Obbes ha skulden (ynv. 5, fol. 158, swak; ynv. 64, fol. 311v, *swak*).
- 1699-1700: Eksekuteur Van Aalst seit op 20 desimber 1699 (snider) Hendrick Driesen te Wommels per 1 maaie 1700 it gebrûk op fan soodanighe huijsinge ende hoovinge cum annexis als hij van de denunciant in huiringe heeft gehad’ (ynv. 3, fol. 269). It giet hjir mooglik om it hûs of ‘camer’ by de eardere herberch op ’e noardeastside fan de Terp.

⁵ Yn 1695 hat Grovestins as krediteuren: (i) Daniel de Block van Scheltinga, âld- grytman fan ‘Schoterland’, (ii) Grijtje Rienks widdo fan Gellius Dominicus (Jelle Douwes), foar harsels en foar har bern by Gellius Dominicus, (iii) Arent van Bolten, as lêsthawwer fan de erfgenamten fan Sibilla van Bolten silger, (iv) Anna Nicolaij, sterke mei har man en as lêsthawwer fan de mei-erfgenamten fan Johannes Nicolaij, en (v) Theodorus Dammaing, foar himsels en foar syn zijn beide susters as erfgenamten fan harren heit Johannes Ypes silger.

- Yn 1701 ferset eksekuteur Van Aalst him tsjin in eask fan de grytman Jr. Edzart (Oenes) van Grovestins (ynv. 3, fol. 312; de ynhâld fan de eask wurdt net neamd). Yn itselde jier geane Andries van Aalst cum uxore en dr. Worp Peijma van Beintema troch mei in proses oer in deklaraasje (ynv. 3, fol. 305).
- 1702: It geskil fan 1696 en 1697 (sjoch boppe) is foarlein oan it Hôf fan Fryslân (Tresoar, tagongsnr. 14, ynventarisnr. 7887). Jammergenôch wurdt ek út dy stikken net dúdlik wêr't Andries van Aalst oarspronklik wei kaam.
- 1703-1705: Is Andries van Aalst yn jannewaris 1703 noch eksekuteur (hy hat dan in ferskil fan miening mei Gerardus Rheen, apoteker te Snits; ynv. 15, fol. 226v), yn 1705 is hy âld-eksekuteur (ynv. 3, fol. 119v; ynv. 15, fol. 259v).
- 1706-1707: Johannes Bloem, mr. kleanmakker te Ljouwert kiest yn in geskil mei Johanna Faber, frou fan secretaris Ringnalda, domisili 'ten huijse van Aede Stienstra herbergier tot Wommels' (ynv. 14, fol. 264, 265 en 271v).
- 1710: Ede Stienstra freget Johannes Hettes om per 12 maaie 1710 'sijn bewoonde huisinge' te ferlitten (ynv. 4, fol. 223). It giet dêrby om it hûs op de súdwesthoeke fan de Terp, dêr't Ede Stienstra letter sels wennet (hy ferkeapet dat hûs yn 1722, wêroer in oare kear).
- 1713: Ede Stienstra en syn frou Albertie Jans binne 100 carg. skuldich oan Pijtter Ages Bolties cum uxore te Boalsert (ynv. 5, fol. 77, *swak*).
- Yn 1714 wurdt domisylje keazen sawol 'ten huijse van de executeur Arjen Nauta (ynv. 15, fol. 38) as 'ten huijse van Edo Stienstra tot Wommels' (ynv. 15, fol. 38v).⁶

1702-1707/(1713/14?): Eede Stienstra, herbergier tot Wommels (ynv. 3, fol. 335, 337v; inv. 14 fol. 265).

Oanfolling, taljochting:

- Yn 1702 treffe we as kastlein oan de 'adsistent' Eede Stienstra (ynv. 3, fol. 335). Yn 1703 nimt Stienstra in foardering oer fan Andries' soan Hendrick op de Ljouwerter keapman Symen Clases Bronckhorst (x Doutien Ruijds, ynv. 3, fol. 361) foar 'verteringe cum annexis' en foar it 'stallen, voeren en onderhouden van een paard van 27.9.1701 tot 4.4.1702' (ynv. 3, fol. 332; ynv. 4, fol. 82v, 88, 116, 122v en sjoch ek ynv. 149 e.v.). We kinne oannimme dat Ede Stienstra yn 1702 de nije pachter fan de herberch is, ek omdat Andries van Aalst dan op in oar plak oan de Terp wennet (ynv. 49, fol. 18, wêroer in oare kear).
- Ede/Aede Tierds Stienstra (x Albertie Jans, neamd yn 1706) litte yn de jierren 1694-1706 bern dope; hy docht yn 1728 belidenis.
- 1704: 'Aede Steenstra, herbergier tot Wommels' freget Tieerdt Pijters te Wommels (x Doetie Ofkes Reen) om 43 carg. en 5 st. 'wegens verteringe tot sijnen huise gevallen' (ynv. 4, fol. 64).

1714: De 'olde Heer Procureur Generaal

Beuker' wurdt neamd as noardlike neistlizzer fan it meast noardlike hûs westlik op it Hiem (ynv. 49, fol. 170 verso).

Oanfolling, taljochting:

- Foar Johannes Beuker, sjoch de foarige *Klaaikluten*. Pachter fan de herberch kin oant 1718 Ede Stienstra west ha (ynv. 16 fol. 47, fol. 73v resp. fol. 75v), mar it 'domicilium citandi eligerende ten huijse van Edo Stienstra' út dy jierren kin ek op Stienstra's hûs oan 'e oare kant fan de Brêgesteech slaan. Minsken fan bûten Hinnaarderadiel keazen by in kwestje foar it gerjocht fan Hinnaarderadiel net altiten domisylje yn de herberch. Der komt by dat Edo Stienstra yn maaie 1716 ôfgeand 'opsigter van 't gemael' fan Hinnaarderadiel is (ynv. 16, fol. 65; sjoch ek fol. 64v, 68v, fol. 70 e.o), mar dat kin in twadde baan west ha. Fan de herberch allinnich koenen de kastleins, sa blykt ek letter, amper bestean.

⁶ Noch oant yn 1718 kieze minsken fan bûten Hinnaarderadiel by in proses domisylje 'ten huise van' Ede/Edo Stienstra (ynv. 16, fol. 75v). Oft hy ek noch kastlein wie, stiet der net by. Eksekuteur wie hy net, want dat is al yn 1707 Arjen Nauta (ynv. 15, fol. 271v).

It ‘Wapen van Hennaarderadeel’ fan 1647 oant 1714; in rekonstruksje

By neier ûndersyk nei de kastleins fan Wommels is it net sa nuver dat de herberch it ‘Wapen van Hennaarderadeel’ yn akten fan fôár 1695 net foarkomt. Proklamaasjeakten meie dan wol ûntbrekke foar de jierren 1644-1660, mar it is de fraach oft dat hjir wat útmakket. Ek oer de jierren 1660-1694 is net in keapakte fan de herberch by de brêge fûn. Oannimlik is dan dat dy herberch yn dy jierren net ferkocht west is en mei dat (i) we in wapenstien út 1647 ha, (ii) de ferhierder fan 1662 en ferkeaper fan 1695 (âld-)grytman Oene van Grovestins is en (iii) dyselde Grovestins yn 1647 grytman waard, meie we no oannimme dat Jr. Oene van Grovestins fanôf it begjin (1647) oant 1695 eigener fan de herberch it ‘Wapen fan Hennaarderadeel’ west is.

Ek dúdlik is no dat de brûkers-bewenners yn de 17e ieu meast de eksekuteurs fan Hinnaarderadiel west binne. Lykwols, dy skiednis wurdt komplisearre troch it feit dat net alle eksekuteurs dêr needsaaklik fanôf it begjin en/of oant it ein fan harren funksje wennen.

Wylst Zacharias Ewouts’ libben yn 1652 eindicht yn (nim ik oan) de âlde herberch, kin dat ek jilde foar syn opfolger Hans Hendrick (de) Baur. Dy ferhuze yn 1663 fan de nije nei de âlde herberch en is yn of nei 1666 te Wommels stoarn. Baur opfolger Jelle Wybes, neamd as eksekuteur yn 1667, rekke yn 1670 wei, mar wêr’t hy wenne of stoar is net dúdlik. Wol witte we dat: (i) Jelle Wybes opfolge waard troch Andries Fransen van Aalst; (ii) Andries van Aalst yn 1671 troude mei de widdo fan Jelle Wybes, (iii) Van Aalst yn 1667 ek eksekuteur wie en (iv) hy letter kastlein is yn de nije herberch.

Undúdlik is noch wêr’t hy tusken 1667 en 1670 wenne. Mar omdat Jelle Wybes en Andries Fransen beiden eksekuteur wienen, tink ik dat Andries Fransen earst by Jelle Wybes yn de nije herberch ynwenne hat.

Yn 1702 hat eksekuteur Andries van Aalst in konflikt mei grytman Jr. Edzert van Grovestins (d.i.

Grovestins III) en yn 1705 is Van Aalst eksekuteur ôf. Hy wurdt yn 1702/1703 as kastlein opfolge troch Ede Stienstra. Stienstra is dat mooglik bleaun oant 1714 ta, mar de herberch wie doe net mear yn hannen fan de grytman en waard ek nei 1714 net needsaaklik mear bewenne troch de eksekuteur.

We ha no in globaal byld, mar der binne noch fragen of ûndúdlikheden. In pear wol ik hjir neame.

- Jr. Sicco van Grovestins, âld-grytman fan Hinnaarderadiel, hat yn 1648 in konflikt mei Nanne Claesens, âld-kastlein fan Wommels. Dy waard yn 1643 kastlein ôf, mar noch yn 1648 wurdt hy foar de rjochter dage. Hat dat konflikt der ta hydroegen dat Sicco syn soan Jr. Oene van Grovestins by syn start as grytman yn 1647 in nije herberch (anneks rjochthûs) yn Wommels ha woe?
- Yn de jierren 1652-1654 is sprake fan in kastlein Douwe Pijters en fan in ‘gewesene herbergier’ Johannes Jans, beiden te Wommels. As hja net brûkers of pachters wienen fan de âlde herberch (dy’t mei yngong fan 1652 eigendom waard fan de *widdo* fan Zacharias Ewouts), dan kinne hja ek tydlik brûkers fan de nije herberch west ha. Ommers, al yn 1654 wurdt Baur neamd as eksekuteur fan Hinnaarderadiel en dy sil doe al wol yn de nije herberch sitten ha.
- 1654 is ek it jier dat Harmen Sytses en Gretske Pijters (yn 1644 keapers en dêrnei brûkers fan de âlde herberch) fan grytman Oene van Grovestins in ‘halve veer ofte treckschip’ oernimme kinne, yn ruil foar in stik lân yn Takema op Swyns. Wie dat mei omdat mooglik de âlde herberch klandyzje oan de nije ferlear?
- Yn 1666 is sprake fan ‘opsegginge der camers aen Douwe Ryuerds tot Wommels gedaen omme aldaer den weer [rjochtspraak] niet langer te holden’. Wienen keamers fan (âldherbergier) Douwe Ryuerds, yntusken doarpsrjochter, tydlik brûkt om rjocht te sprekken? As dat sa is, wat wie dan de reden? Of giet it hjir om ‘camers’ dy’t earder part wienen fan de âlde herberch en dy’t Douwe Rijuerdts noch oanhouden hie?

- Fan wêr kamen de eksekuteurs (De) Baur en Van Aalst?⁷ Wienen hja ‘gewoan’ ymport? Of ha we hjir te meitsjen mei âlde kunde fan âld-militêr grytman Oene van Grovestins? Of moatte we mear spesyfyk tinke oan (neiteam fan) ex-studenten fan Frentsjer?

Ta beslút

Nije gegevens roppe as regel nije fragen op en dat is hjir ek it gefal. Yn my bekende akten wurdt de namme ‘Wapen van Hennaarderadeel’ earst om 1800 hinne brûkt foar de herberch by de Wommelser brêge. Dat jildt ek foar advertinsjes yn de Ljouwerter krante, mar der is wat aparts mei oan de hân.

Wylst fan 1805 oant yn elts gefal 1860 de namme ‘Wapen van Hennaarderadeel’ neamd wurdt foar de Wommelser herberch (LC dd. 10.4.1805, 24.8.1805 en 10.2.1860), wurdt dyselde namme ek brûkt foar... de herberch op ‘de Kliew’ ûnder Hidaard (LC dd. 1.4.1825) én... foar de herberch yn Rien (LC dd. 6.11.1846 en 19.1.1900), (sjoch

It wapen fan Hinnaarderadiel yn 'e muorre fan de herberch te Rien

www.digitaalarchieffleeuwardercourant.nl). Dat liket miskyn in fersin fan de krante, mar yn de gevel fan de âld-herberch by de brêge yn Rien sit oant hjoed de dei ta wol it wapen fan Hinnaarderadiel.

Op de âlde herberch kom ik werom as de noardside fan de Terp oan bar is, mar dúdlik is no al dat it mei dy herberch om 1700 hinne in ôfrinnende saak is. De nije herberch by de brêge hat oant 1884 ta bestien en is doe opkocht troch de diakonije fan de NH tsjerke om – op fersyk fan lokale ‘ingezetenen en gezinshoofden’ – plak te meitsjen foar in breid- en naaiskoalle. De lêste eigener wienen Sijbren Theodorus Ykema, boer ûnder Hieslum mei syn bern by Geertje Lieuwes Abbema silger. Ykema hie de herberch yn 1852 kocht fan û.o. de erven fan Willem Lammerts de Roos, eigener fan ca. 1816 oant yn elts gefal 1832 (sjoch de foarige *Klaaikluten*).

Ferwizingen:

- Meer, D.J. van der
2004 *Boerderijenboek Hennaarderadeel 1511-1698*. Leeuwarden: Fryske Akademy.
- Miedema, Jelle
2005 ‘Oer de ûntjouwring fan de eastkant fan terp Wommels yn 'e 17e ieu’, *Klaaikluten* 2005/2:3-10.
- 2009 ‘De Herberch ‘Het Wapen van Hennaarderadeel’ fan 1714 oant 1832’, *Klaaikluten* 2009/2:15-24.

⁷De namme ‘Van Aalst’ wie doettids net ûnbekend yn Fryslân (sjoch it webstee fan Tresoar). Grif wie Andrys Fransen van Aalst famylje (in broer?) fan Anna van Aalst fan Ljouwert, want dy trout op 18 septimber 1681 te Wommels mei in François Block.

It Sânleanster rjocht, ien fan de âldste wetterskippen

Philippus Breuker

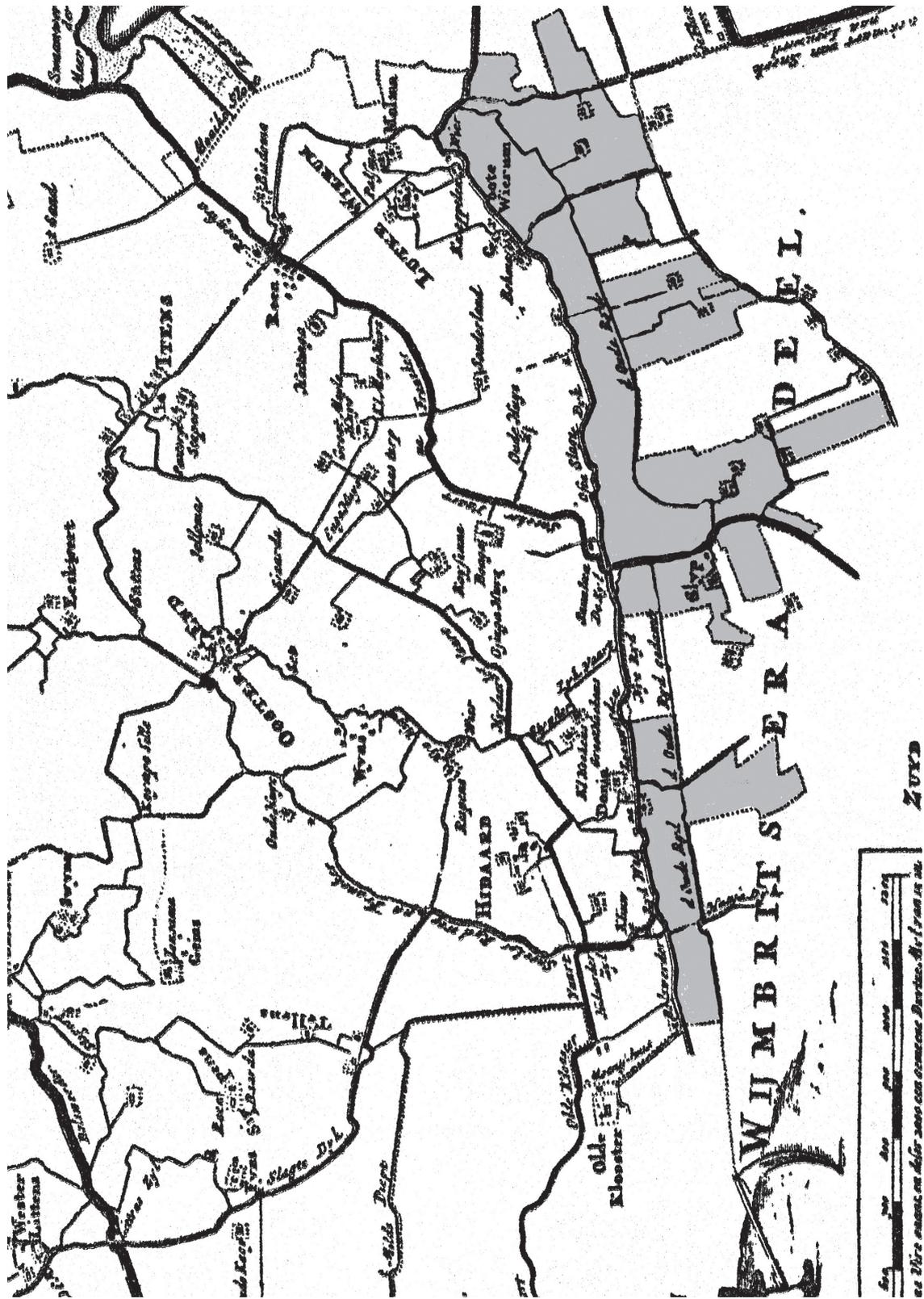
Wat Sânlean fanâlds krekt west hat, is min te sizzen. Dat it by it lettere Reahûs lei is wol dúdlik. De âldste fermeldingen, dy't foarkomme yn in oarkonde út 1381 (Sipma, Oudfriesche oorkonden III, nr. 1), hawwe it oer de feart fan Sandlane/Sandlayna nei Turnsertille. By dat leane tinkt men dan al gau oan in ein fan de Slachtedyk. Mar der is dochs ek noch in oare mooglikheid. Oan de súdkant fan de Ivige leane leit in pleats dy't fanâlds Zonderland hjit, en dat soe yn oarsprong wolris itselde wurd wêze kinne. Sânelân wurdt maklik Sanderlân. Wol dit wier wêze kinne, dan moat dat Sânlân in sânich eilân yn it nijlân west hawwe. En no leit oan de hichtekaart te sjen, dy't Rienks en Walther op sitewaasje 12 fan it haadstik Middelsee yn it twadde diel fan har boek oer Binnendiken en slieperdiken jouwe, oan wjerskanten fan it part fan de Ivige leane dêr't dat Zonderland leit, yndied in heger gebiet. Sânlean soe dan ek de leane oer it Sânlân wêze kinne. Dat soe dan de Ivige leane fan de Boazumer krusing oant it binnepaad nei Reahûs ta wêze moatte. Mar omt yn dy oarkonde sprake is fan in feart fan Sânlean nei Turnsertille, hâld ik it dochs mar op de namme fan in ein Slachtedyk. Dat ein feart moat wol de noch besteande feart fan Reahûs ôf wêze.

Yn de oarkonde fan 1381 wurdt in skeel bylein tusken de meenten fan Easterein, Itens, Lytsewierrum en Hidaard te wêzen) en fan Ysbrechtumer him oan de oare, wêr't Ysbrechtum, Tsjalhuzum, Turns en (in part grif fan) Skearnegoutum ûnder foelen. Dat skeel gong oer it ûnderhâld fan it ein feart op nei Turnsertille, de Turnsertille sels, de Slachtedyk tusken de Huniadyk by de Kliuw en de Boazumer

swette (dat is it ferlingde fan de Fleardyk fan de Suderdyk oan de Slachtedyk ta), en it oanpart fan de meente fan Easterein daken yn it ûnderhâlden fan de feart fan Turnsertille nei Snits.

No is it nijsgjirrich dat it dan wol dy twa meenten binne dy't in skeel bylizze en dat dy it dus binne dy't sizzen hawwe, mar dat der ek sprake is fan de meente fan Sânleanster rjocht. Dat Sânleanster rjocht moat fan de nisneamde dingen it earste dwaan, it ûnderhâld fan de feart fan Sânlean nei Turnsertille. Kennelik giet it hjir om in ôfsûnderlik rjochtsgebiet op it nijlân, dat is dan te sizzen om in wetterskip. Der wienen mear fan dy wetterskippen op it nijlân fan de saneamde Middelsee, lykas de Ysbrechtumerhim en de Skernhim (fan Skearnegoutum), mar Sânlean wie net sa'n him lykas dy oaren, dy't oan in doarp ferbûn wienen. Sânlean liket in restgebiet, dat dan op in bepaald stuit troch de oanlizzende rjochthawwenden út de omlizzende doarpen as in aparte ynstelling oprjochte waard. Sa'n soarte wetterskip lei der ek op it nijlân by Goutum.

Ut in oarkonde fan 1427 (Sipma, Oudfriesche oorkonden II, nr. 14) witte wy dat it rjocht foarme waard troch rjochters út de oanbelangjende doarpen. It binne dan Sierk Harinxma (fan Sânlean), Sierk Mollema (fan Lytsewierrum) en Sybolt te Aldehûs, (ek ûnder Lytsewierrum, ticht by Sânlean). Yn 1381 binne út dyselde hoeke Sicke Doydingha (dat is Donia, ek wol Harinxma neamd), Eppa te Aldehûs en Ulbod Bukingha (dat is Bockama, fan Gruttewierrum). Allinnich Bockama en Mollema wikselen dus. Dan fernimme wy ek mear nammen fan rjochters. Ofsjoen fan de pastoars fan de doarpen en in homasater fan it Snitser Konvint

1. Kaart fan Hinnaarderadiel út de atlas fan Schotanus-Halma fan 1718. Dúdlik binne de fjouwer útstulpingen te sjen.

binne dat Peko op Nijlân, Iwe Iwingha (da is Juw Juwringa fan Turns), Zyart Adama (fan de Oerdyk ûnder Skearnegoutum) en Wijba te Hôfsein, grytman fan Ysbrechtumerhim. Sûnder útsûndering giet it dus om lju fan adel. Sy wienen it dus blykber ek dy't lân yn it gebiet fan it Sânleanster rjocht yn besit hienen.

Dat is oan de grinzen fan de gritenijen Wymbritseradiel en Hinnaarderadiel ek wol te sjen. Dêr lei dat Sânleanster rjocht. Op de kaart fan Schotanus-Halma út 1718 binne dy grinzen goed te sjen. Grillich binne se oan de Ivige leane trouwens noch. It is dúdlik dat it gebiet ferdielt is neffens de eigendommen oan wjerskanten. En dy eigendommen binne te beneamen! Sjojge wy nei it lân dat oanslút by it âlde lân fan Hinnaarderadiel, dan binne der fjouwer útstulpingen. Fan west nei east slute dy oan by Donia, Aldehûs, Bockama en Mollama, deselde besittingsen dus dy't de rjochters leveren! Der sit dus wol systeem yn dy grillichheid! Hjir skimeret de Midsieuske wrâld yn troch mei syn grutgrûnbesit fan adel, dy't syn ûnderhearrige boeren op pleatsen sette.

Ien fan de rjochters sil grytman, dat wol sizze foarsitter, fan it rjocht west hawwe. It grytmanskipp rûlearre alle jierren, sa't wy aansen yn 1427 noch sjen sille. Ik wit net oant hoelang it Sânleanster rjocht yn syn âlde foarm bestien hat, dat is te sizzen bestjoerd troch guodden út de yngelannen. Yn de achttjinde ieu is foar de eigeners yn Hinnaarderadiel al in bysitter yn it plak kommen (Wymbr 209, GA Wymbritseradiel, Drylts, mei tank oan Sytse ten Hoeve), mar ik tink dat dat al folle earder bard is, grif net letter as yn de sechstjinde ieu. De namme waard noch brûkt yn de santjinde ieu, mar yn 1747 fûn ik him foar it lêst en dan is it al net oars mear as in namme. It ûnderhâldsplichtige lân wurdt dan fan sein "Sanleenster regt genaamd" (Hinn O 27, nr. 32; GA Littenseradiel, Wommels).

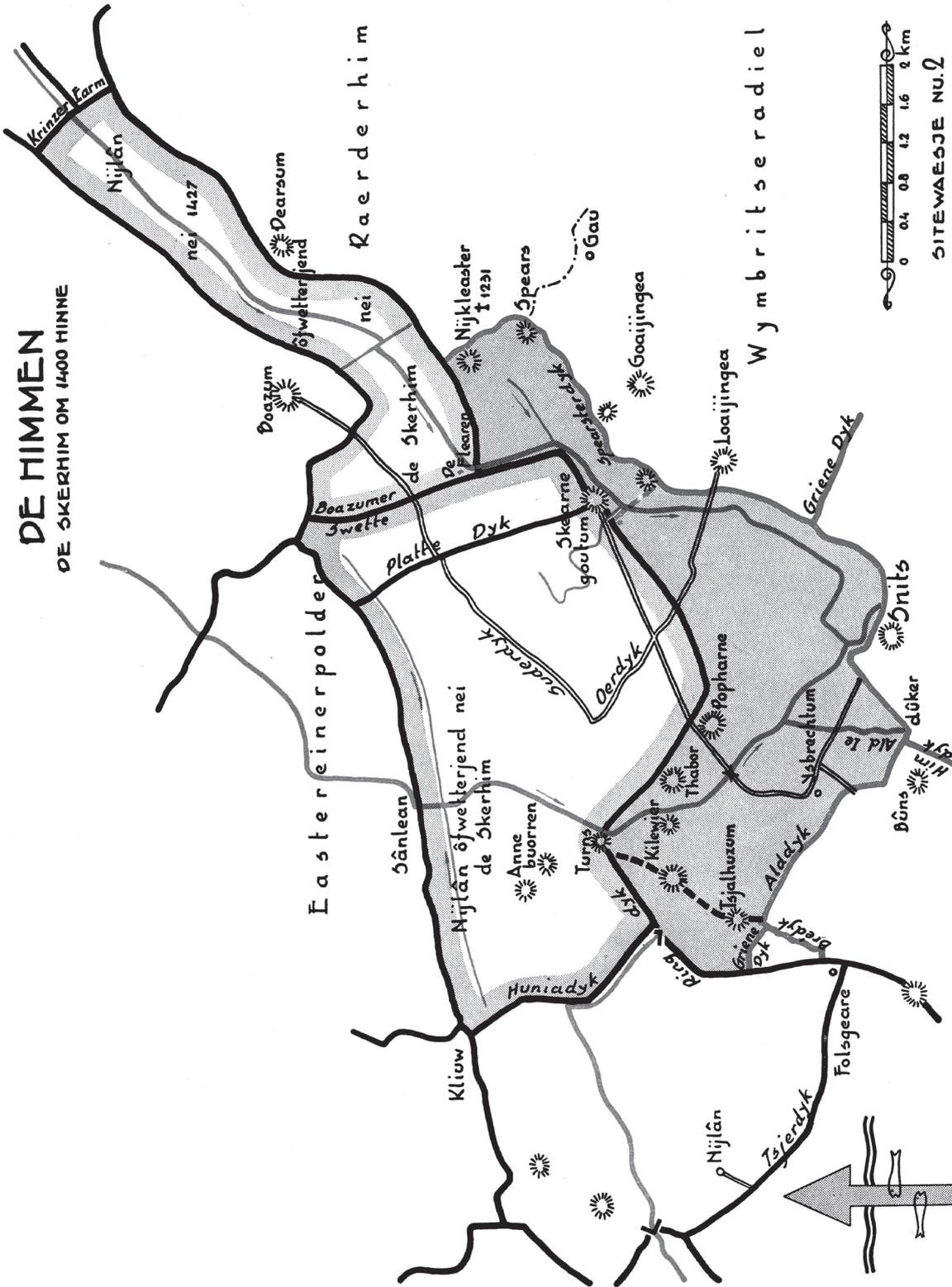
Wêr lei dat Sânleanster rjocht no krekt? Rienks en Walther (diel I, 266), sizze fan op it nijlân ûnder Hidaard, Easterein en Lytsewierrum en dat komt ek wol sawat út, mar it gebiet is wol kreker te bepalen. Yn Henn 38 op it Gemeente-argyf yn Wommels sitte twa stikken mei in list fan eigeners

en har lannerijen dy't bydrage moatte ta it ûnderhâld fan de Turnsertille. It iene is net datearre, mar bewarre yn in ôfskrift fan 1593. Mei help fan de Registers fan de Oanbring soe it oarspronklike stik miskyn wol te datearjen wêze. Ik ha dat net besocht, mar it liket my út it begjin fan de ieu. Miskyn is it fan 1527, doe't der yn de Slachte by Reahûs in syl makke waard (grif op it plak fan de tsjintwurdige brêge), mar it is yn alle gefallen net âlder as 1511, omdat de oanslach yn florenen útdrukt wurdt (twa pûnsmiet is ien floreen) en de floreenbelesting is fan 1511. It oare stik is likemin datearre, mar dat liket my achttjinde-ieusk ta. Dêr is de omslach yn pûnsmieten.

Yn beide stikken leit it ûnderhâldsplichtige lân yndied ûnder Hidaard, Easterein en Lytsewierrum, mar it leit ek ûnder Nijlân, Turns en Skearnegotum. En mei elkoar is it krekt it gebiet dat ôfwettere troch de Turnsertille. De ôfwettering bestie út de Ald Rij dy't ûnder de Slachtedyk lâns rûn fan healwei Riensterhoeke en de reed nei Makkum ûnder Boazum yn it easten oant de Huniadyk by de Kliuw yn it westen, en út de feart út dy Ald Rij ûnder Reahûs wei nei Turnsertille. De Ald Rij sil yn 1381 noch in brede slinke west hawwe, dy't altyd fol wetter stie, mar de feart sil wol tusken wâlen lein hawwe. Dy slinke is tsjintwurdich allinnich in foech sleat fan oer bleaun. Al yn 1601 hat it net folle oars west, want doe moast er al slatten wurde, fan Lytsewierrum oant de Huniadyk (Epema-argyf, Verzameling stikken; no Tresoar, Ljouwert). De grutte wynmotor by Lytsewierrum mealt der op út.

Dat de slinke lytser waard, is wol te sjen oan it ferskil yn pûnsmieten yn de beide listen. Yn de sechstjinde ieu binne dat noch 1585 en yn de achttjinde ieu binne it 1742 ½. Der is dus mear sa'n hûndert sechstich pûnsmiet by kommen. Ik tink dat dat al yn de sechstjinde ieu bard is. Doe kamen der nammentlik wettermolen. De earste dy't bekend is, stie nota bene ûnder Lytsewierrum. Dat wie om 1550 hinne. Harmen Fransen op Bockema hie ien (Henn I 69, 13 maaie 1551). It measte lân is derby kommen ûnder Hidaard (54 1/2), Lytsewierrum (42 1/2) en Turns (44 1/2).

Om no de grinzen fan it Sânleanster rjocht (fan it wetterskip dus) neier oan te jaan is it fan belang te witten dat der yn de sechstjinde-ieuske list

2. Kaart út Rienks en Walther, Bimendiken en slipeerdiken. Sâtleanster rjocht is in part fan it gebiet tusken Boazumer Swette en Humiadyk (sjoch tekst). De tydlike útwreiding nei 1427 rint oan de dwarsfeart op it nijlân ûnder Boazum ta. De Swette wie der noch net. De ôfwettering fan it nijlân fan de Dille ôf rekkene, sa't dy op dit kaartysje sitet, is net goed (sjoch tekst).

ûnder Lytsewierrum 455 pûnsmiet opjûn wurdt, ûnder Easterein 270, ûnder Hidaard 168, oan de Huniadyk ûnder Nijlân 145 pûnsmiet, ûnder Turns 239 en ûnder Skearnegoutum 69 pûnsmiet. De grinzen binne dêrmei wol aardich dúdlik. Oan de noardkant wie it fansels de Slachtedyk, oan de westkant moat it it noardlike stik fan de Huniadyk west hawwe, oan de eastkant de dyk yn it ferlingde fan de Fleardyck ûnder Boazum en oan de súdkant de Suderdyk fan de Fleardyck ôf en de Ivige leane oant de bocht by it binnenpaad nei Reahûs. Hoe't er krekt rûn hat tusken dat punt en de Huniadyk, is min te sizzen, want dêr leit gjin dyk, mar ik tink dat er dêr wol west hat en dan as in polderdyk dus of in oare wetterskieding. Ik bin dêr ek net sa bekend. Mar ik kin it om dat lytse tal pûnsmietten ûnder Turns en Skearnegoutum net iens wêze mei Rienks en Walther dy't de súdkant by de dyk fan Skearnegoutum oer Turns nei Trijediken oan de Huniadyk lizze. Sy rekkenje hiel Turns derûnder, mar dat is grif mear as 239 pûnsmiet. Wat sy as Skerhim en Ysbrechtumerhim as ien bediking sjogge, moat dêrom nei it noarden ta grutter west hawwe.

In skoftlang hat it gebiet fan it Sânleanster rjocht ek in part fan it Boazumer nijlân omfieme. Dat waard it gefal yn 1427, doe't besletten waard dat op it nijlân in nije dyk fan Boazum nei de oare kant oanlein wurde soe. Rienks en Walther (Binnendiken en slieperdiken 156) tinke dat dy wolris by de dwarsleat oer it nijlân lâns lein hawwe kinne soe (de Weversbocht yn de lettere Swette is der in part fan), want hy soe neffens de oarkonde lein wurde oan de westkant (sis: súdkant) fan de feart op it nijlân en dat moat yndied wol dy dwarsleat wêze: in oare dwarsfeart is der net. Mar se kinne dêr gjin spoaren fan in dyk fine. Ik tink lykwols dat it dêr dochs west hat. It lân súdlik fan dy sleat wettere letter nei it suden ôf, dat oan de noardkant nei de Dille (oars as Rienks en Walther op har kaart Himmen, sitewaasje nr. 2 oanjouwe). Folle mear as in wetterskieding hoecht dy dyk ek net west te hawwen. Der waard fierder yn dy oarkonde fan 1427 bepaald dat Boazum alle jierren in rjochter yn Sânleanster rjocht hawwe soe en dat it doarp it grytmanskip fiere soe as it yn Lytsewierrum west hie. Mei it graven fan de Swette om 1505-1510 hinne ferfoel dizze

wetterskieding en dêrmei grif ek it oanpart fan Boazum yn it Sânleanster rjocht. Men heart der ek nea mear fan.

Hoe âld oft it Sânleanster rjocht west hat, is min te sizzen. It bestie dus al yn 1381. It sil sa âld wêze as de pleatsen oan de Huniadyk (dy lizze hast alle-gearre oan de eastkant fan dy dyk) en de pleatsen dy't in eintsje noardlik fan de Ivige leane lizze. As wy sizze fan de lette trettjinde ieu, sille wy wol net fier mis wêze. En dêrmei is it ien fan de âldste wetterskippen.

Van het bestuur

Het bestuur van ArgHis heeft met de redactie van Klaaikluten afgesproken om in elk nummer iets te schrijven waar het bestuur zich zoal mee bezig houdt. Het bestuur komt zo'n beetje vier keer per jaar bij elkaar en kan dus via Klaaikluten laten weten wat er op stapel staat.

Het bestuur heeft op 6 oktober, in de consistorie van de kerk van Easterlittens, vergaderd.

Historisch Informatiepunt Wommels

We hadden bezoek van Alice Booij. Zij is coördinator van het Streekarchief in Zuidwest Friesland. Een van de onderwerpen waar zij mee bezig is, is het instellen van zogenoemde historische informatiepunten (de HIP's). Het Hip van Littenseradiel staat in de bibliotheek in Wommels en is geopend op 2 november. De bibliotheek is gevestigd in het Trochpaad, de brede school aan de Walperterwei.

Het is de bedoeling dat elk kwartaal een onderwerp wordt belicht in het Hip. Vanaf 2 november staat het archief van de gemeente centraal. Er wordt een film (inmiddels een dvd) gedraaid van oud-Baarderadeel en er is materiaal in te zien. Via een computer kunt u ook geschikte websites bezoeken.

U hoeft niet beslist lid te zijn van de bibliotheek in Wommels om het Hip te bezoeken. U kunt er zo naar toegaan.

Het bestuur van ArgHis heeft met het streekarchief afgesproken dat ArgHis de komende kwartalen het Hip zal verzorgen. Het Streekarchief kiest voor de regio een thema, dat elk Hip gaat uitwerken. Het volgende onderwerp is landbouw. Te bezichtigen vanaf 15 maart 2010.

U kunt via de link van het Hip heel veel te weten komen. De link is www.hipfryslan.nl.

Website ArgHis

We zijn ook bezig met het opzetten van een ArgHis website. De domeinnaam bestaat al: www.arghis.nl. Het is onze bedoeling om hier nieuws over ArgHis te brengen.

Daarnaast is het onze bedoeling om de oude nummers van Klaaikluten hierop te zetten.

Activiteiten

We hebben de volgende agenda:

- Donderdag 17 december: bestuursvergadering ArgHis
- Dinsdagavond 19 januari: excursie naar het Historisch Centrum Leeuwarden

Verder staan voor 2010 op het programma:

- Lezing door de provinciaal archeoloog dr. Gilles de Langen over nieuwe inzichten over de vroegste geschiedenis van ons gebied
- Lezing naar aanleiding van het verschijnen van het boek over Miedema te Winsum.

Redactie Klaaikluten

Philippus Breuker heeft te kennen gegeven te willen stoppen als redacteur. In 2010 wordt hij 70 jaar en dat vond hij een mooie gelegenheid om er een punt achter te zetten.

Het bestuur is Philippus natuurlijk zeer erkentelijk voor alles wat hij voor ArgHis en voor Klaaikluten heeft gedaan. In de loop van 2010 zullen we daar meer aandacht aan besteden.

We zijn op zoek naar een nieuwe redacteur die naast Jelle Miedema de eindredactie zal gaan verzorgen.

Artikelen in Klaaikluten

Het bestuur nodigt iedereen uit om artikelen over de geschiedenis van de streek in te leveren. U kunt dit doen bij de adressen die u vindt bij het colofon van bladzijde 2. We vinden wel dat een artikel niet eerder ergens gepubliceerd moet zijn.

Mocht u hulp nodig hebben bij het schrijven, dan kunt u één van de bestuursleden daarvoor benaderen.

Namens het bestuur,
Klaas Abma
voorzitter

